

25 aastat
Valjala Piimaühingut
seoses Valjala üldarenguga

B 2695.

Koostanud O. Mäenilt ja G. Lember

Valjala Piimaühingu väljaanne 1937.

283

Ea 19701

25 aastat

Valjala Piimaühingut

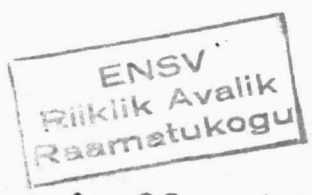
seoses Valjala üldarenguga

Tallinna Linna
Keskraamatukogu

B 2695.

Koostanud O. Mäenilt ja G. Lember

2-99-04305

Saateks.

Aastaid 25 on läinud seljataha ajast, mil asutati Valjala Ühispiimatalitus. Ajavahemikule tagasi vaadates võiks küsida, et kas teati sel ajal arvata, kui tähtis on see tööala praegu ja kui tähtsaid numbreid temast tehakse. Samuti on teadmata laiemale hulgale praegu, missugused olud olid 25 a. tagasi piimaühingu ellukutumiseks ja käimapane-miseks.

Teada saab seda asutajailt ja selleaegseilt tegelasilt, kes kõik on alles hää tervise juures. Nad jutustavad huviga, sest tulemus on olnud hää. Nad on oskanud meile luua nii vajaliku. Meil on austavaks kohuseks tähtpäeval seda meeletuletada.

Oli sel ajal üksik majapidamise-juht, kes tundis vajadust selle majapidamise ala järele, kellel oli huvi — saada raha, saada sellega tugevamaks eluvõitluses, et tallata puudus ja häda. Arvati siin leidvat tee — ja see leiti. On laienenud see vajadus ka mitmele teisele naabrile ja haarab tänapäeval kogu ümbrust, kui hädatarvilik. On kidunev majapidamine, kes ei haara sellest kui ainsast päästerõngast, ehk tõrkub töötaskusest. Meil on käima pandud tööstus. Tuleb teostada seda tulukalt. Tuleb hästi toita karja ja saata väärtuslik piim meiereisse, siis on kindel säält saadav raha.

Ennesõjaaegne töötamisaeg oli liiga üürrike — just nagu sissejuhatavaks õppetööks suuremale tööle. Rublad kaotasid hiljem väärtuse. Kuid Eesti ajal üksinda on piimaühing Valjala ümbruskonnale toonud sadamiljonit (100.000.000) senti. Siin on tilkadest meri, mis saadud võirasva kübemekestest. Sellest summast on muretsetud ühingu varandus, makstud kahjud, iga-aastane tööstusekulu ja lõpuks ka piimaraha. Raha on läinud jälle inimeste kätte.

Raha kasutamise rohkuses ja oskuses seisab rahva jõukus. Nii on viimasel ajal kerkinud ja vahetust tuleb

juure üksikisikute kui ka seltskondlike ettevõteteid ja väärtsusi. Neis peegeldub rahva kultuurilise arengu tase. Oleme saavutanud paljugi, jääb vaid soovida, et kõik tugevamalt ja kiiremalt sünniks.

Rahva jõukuse tõusuga tõuseb ka vajadus moodsamate eluvahendite järele ja juhtivail tegelasil seisab mureks, kuidas kõiki neid korralikult teostada. Nagu iseendast tiivustab tegelasi edukuse soov nende kätte usaldatud töodes. Pearaskus seisab aga selles, et rahvamassi enamus oma arengus ja ettevõtmistes ei tee võimalikku ajasammu kuidagi täielt, vaid ikka vaevalt poole ehk veerandi. Selles seisabki agaramate tegelaste kurtmine elu igavuses. Praegu alati esiplaanil olevas seltskondlikus arengus on väljakujunenud, et on neid ainult üksikud isikud, kes rühkivad tüdimatult. Kasvagu nende vastu seltskonna austav arusaamine nii moraalselt kui ka tasuküsimustes.

Seisame ajamöödu tähisel Valjala Piimaühingu tegevuses. Veerandsada on seljataga. Au ja lugupidamine möödunud aja tegelastele ja nende ettevõtmistele, mis neile mitte kerged teostada polnud. Järgnevas ülevaates püüame seda vaadelda. Uus ajajärk on algamas, mis samuti kerge ei tule. Lootused paneme siiski rikkalikule õnnele.

Oleme vabanenud kõigist asutamiste kuludest, laenudest, eeskostmistest, meie ringkond on enam vähem väljakujunenud. Välisvõistluses olemine saavutanud auväärse koha. Meie töösaadusi on vaheldamisi õnnega tihti hinnatud esmajärgulisteks. Ei tunta tegelaste kriisi, sest ülesehitav töö andis seni kõigile ühised sihid. Tulevikus on vaja vana korras hoida ja uut juure ehitada, nagu nõuab seda alati edasiruttav aeg.

Teose enda kohta võiks öelda järgmist. Juba varemalt on olnud kavatsusi kirja panna seltskonnas tehtud tööd ja meeletulitada tegelasi. Oodati selleks sündsat juhust — tähtpäeva, oodati ka messias, kes suudaks ja julgeks töö läbi viia. Ühtlasi teati ka seda, et töö on kulukas ja aegavõttev, mille eest kusagilt autorihonorari lootata pole. Samuti ei leia ideelisi märtreid, kes tehtud töö ja vaevale sajad kroonid järgi lükkaksid.

Esimese katse E. Raamatu-aasta puhul tegin omal jõul, nähes, et teistest ei saanud abi ja algatus ei võinud poolele jääda. Temas on märkmeid iga üksiku tegelase kohta, samuti riivab kogu Valjala arengut. Töö ulatus sel-

les kaustas õnnestus ja ühes käesoleva teosega annab enamvähem terviku Valjala elukäigust.

Nüüd aga, piimaühingu 25-da aasta sünnipäeva puhuks, läks meil korda hankida laenutasumise vahena juubelikapitali summa, millist ei ole mõtet maha juua ega pidutseda. Selleks puuduvad vastavad ruumid. Seevastu püüdsime koostada teose, mis peale piimaühingu riivaks vähesel viisil ka teisi meile lähedamaid ja tarvilikke alasid. Pea eranditult on Valjala tegelased olnud seotud piimaühinguga. Ka kõrvalt tõime üksikuid. Samuti on ühtimas muid tähtpäevi, näit. Vast. Kindlustuse Selts sai 40-aastaseks, Põllumeeste Selts on sinna jõudmas, värskelt asutati Valjala Munamüügi Ühing, Rahvamaja ehitus on teostumas. Riigi ja rahva elus on uuendused käimas, Valjala keskkohit ise on möödunud aastal saanud sootuks teise ilme teede-ehituse ja telefoni keskjaama näol. Samuti vastvalminud veski ja ühiskauplus, korda seatud vallamaja, apteek, arsti ruum. Meierei on 10-aastane, kirik 700-aastane ja saarlaste vabadus langes 710 a. eest (1237) Valjala maalinnas. Kõik see kohustab ja meie teos tahab olla sündmuste vahemärkus. Hariduse vastu huvi tõstmiseks on toodud pilte koolimajadest.

Märts 1937. a.

Austavalt
esimees O. Mäeniit.

Hindrek Otstavel

Saarem. Ajut. Maavalitsuse esimees. Õhutaja tegelane Valjala Piimaüh. uue töö algul 1924. a. Saaremaa Piimaühingute Keskseksi sekretär.

Valjala Piimaühingu 25. aasta puhul mäletan neid aegu, kui Eesti iseseisvuse algul Saaremaa piimaühingute asutamise ajajärgus Valjala seltskonnategelased energiliselt abinõusid otsisid, kuidas maailmasõja ajal seismajäänud ühispimatalitust uuesti tegevusele äratada. Ei olnud see kerge: kari oli hävitatud, abinõud puudulikud. Kuid endisest ajast sissejuurdunud arusaamine ületas raskused ja praegu näeme Valjala Piimaühingut esimeste ridades Saaremaal ja Eestis!

Palju õnne edaspidiseks tööks rahvamajanduse kindlustamisel.

H. Otstavel,

*Saaremaa Aj. Maavalitsuse esimees,
end. Saaremaa põllumajanduse inspektor.*

9. III 37.

Magnus Õispuu

Saarem. Ajut. Maavalitsuse liige.
Ühistegevuse Koja nõukogu liige.
Pihlta Piimaühingu ja Saaremaa
Piimaühingute Keskseksi esimees.

25 aasta tegevuse juubeli puhul soovin Valjala Piimaühingule Saaremaa Piimaühingute Keskseksi ja naaberühingu nimel edurikast tulevikku. Jatkugu Teil kui Saaremaa ühispimatalituste teerajajail, ka tulevikus seda sitkust ja üksmeelt, millega olete ülesaanud nii mõnestki raskusest ja jõudnud Saaremaa piimatalituste esimeste hulka.

*M. Õispuu,
Saaremaa Piimaühingute Keskseksi ja
Pihlta Piimaühingu esimees.*

Pihltas, 14. märtsil 1937.

Ülevaade Valjala Piimaühingu

25-aastasest tegevusest.

Piimaühingu asutamise mõtte algatas Valjala Põllumeeste Seltsi koosolekul seltsi esimees G. Nurm. Mõte leidis pooldamist ja seltsi peakoosolekul 1912. a. (kuupäev teadmata) asutati Põllumeeste Seltsi juure piimatalituse osakond, mille juhatusse valiti G. Nurm, G. Tamm, A. Paju ja J. Kindel.

Juhatus töötas südilt, koguti 42 liiget, osamaksu nõuti sisse 5—15 rubla lehmade arvu järele, käsimeierei sisse-seade osteti Tartu Majandusühisusest 747 rubla eest ja toodi Riia kaudu kohale. Kiriku külas korraldati vastavalt „Valteni“ õuemaja ja 23. aprillil toimus esimene piima vastuvõtmine meier P. Kukke juhatusel.

Muidugi tuli asutajail kanda suuri raskusi, sest asi oli kõigile täiesti uus. Selleaegsest olukorrast kõneles ühisuse asutaja G. Nurm Valjalas 25. märtsil 1934. a. kokkuvõetult järgmist:

„Piimaühingu asutamise ajal vaevas põllumehi suur rahapuudus. Siis levinesid kuuldused, et mandril põllumehed ühiselt võid valmistavad ja head raha saavad. Sellest kuuldusest haaratud, dr. Eisenschmidt'i ja piimandusteadlase J. Emblik'u nõuannete järele, asuti meierei rajamisele. Raske oli leida kohast ruumi, kohast meierit, kuid lõpuks saadi siiski kõigest takistustest üle. Suur puudus oli esialgu võitunnidest. Riia ei olnud võimalik kevadiste laevasõidu olude tõttu nii ruttu saada ja ümberkaudsed juustutööstused olid kadunud ning ei andnud. Hankisin siis Pihltaast juustumeister hr. Schlup'ilt, kes mind tundis mesinikuna, mõned tunnid endale mee tarvis, millede sees läks esimene Valjala või Riia kaudu Taani. Esimestest raskustest ülesaades muutus töö juba harilikuks.“

5. augustil 1912. a. läks piimatalituse osakond iseisevade põhikirjale üle. Et asi selleni võis areneda, selleks võlgneb ühing sügavat tänu Valjala Põllumeeste Seltsi esimehe, Vana-Lõve ministriumikooli juhataja Gustav Nurm'ele, kes kõigesuurema südideusega piimaühingu kordaminekuks töötas, asju ühinguks kasutada andis, raha laenas.

Gustav Nurm

Vana-Löve kooli juhataja 1898. a. al. Valjala Põllumeeste Seltsi asut. liige ja esimees ligi 40 a. Valjala Piimaühingu asutaja liige 1912. a. Uue-Löve Piimaüh. asut. liige ja esimees 1925. a. Pärsamaa Põllumeeste Konvendi liige. Sihtasutus «Valjala Rahvamaja» nõukogu esimees.

Kahtlemata ei ole selleaegse Kogula vallakirjutaja Georg Tamm'e teened ühingu asutamisel vähemad, kuid temal, kui suure „Meltsi“ talu omanikul, oli vähemalt meiereist tulu loota. Esimesel koosolekul valitud juhatusliikmeist jäi esimeheks Jursi mõisa omanik mag. E. Bellen, kirjatöimetajaks-kassahoidjaks G. Tamm ja juhatusliikmeks A. Paju. Kuna juhatusliikme jaoks oli kõik järelvalve ja

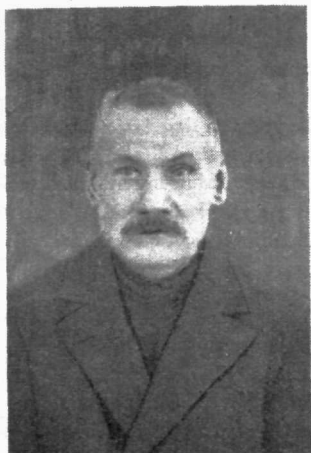
Georg Tamm

Piimaühingu mõttealgataja-asutaja liige 1912. a. Juhatuseliige-kirjatöimetaja algusest — 1926. a. Valjala Põllum. Seltsi juhatuse liige ligi 40 a. Vallasekretär 12 a. Pihtlas ja 12 a. Kogulas — 1916. a. Vene ajal mitu korda saadikuna Riigas valimistel käinud. I Riigikogu liige. Auhinnatud «Meltsi» talu omanik.

Ado Paju †

Piimaühingu asutamise-aegne tegelane ja esimehe ülesannetega juhatuse liige algusest — 1924. a.

Johan Katvel

Piimaühingu asut.-aegne tegelane. Kassapidaja 1924—25. a. Praegu tugevas opositsioonis uue meierei asukoha valiku pärast.

hoolekanne meierei ja inventari üle ja igasugune tarbeasjade muretsemine, tuli temal täita peaaegu neid ülesandeid, mis praegu esimehel. 1913. a. valiti esimeheks Jaan Lember Koksist ja 1914. a. Jööri mõisa omanik V. Anderson. 1915. a. valiti juhatusliikmeks Karl Sannik.

Esimesel aastal oli piimatoojaid 39 ja kokkutoodud piimahulk 74.433 toopi (91.517 kg). 1913. a. tõusis piimahulk 57%, millele enam tõusu ei järgnenud, sest 1914. a. algas maailmasõda, mis segi lõi riikidevahelise kaubanduse ja muudatusi tõi võiturgudel. Viimasel aastal, 1915. a. tuli isegi takistusi või turustamisel.

1912. aastal, peale väikese proovisaadetuse Peterburi, kõik või müüdi Kopenhageni (Taani) „Livlandi“ võiärile. Saatmine sündis Riia kaudu ja kirjavahetus toimus saksa keeles. 1913. aastal ühing astus 1912. a. asutatud P. K. „Estonia“ liikmeks ja turustas või selle kaudu. 1914. a. müüdi 42% võist „Estoniale“ ja 53% Kuressaares, 1915. aastal 18% „Estoniale“ ja 74% Kuressaares, mis iseloomustab selleaegseid olusid. Kui Vene sõjavõimud olid

Endine meierei

Kustu Posti üürimajas «Valtenil», kus töötati käsitsi ja mootorijõuga algusest kuni 1927. a. lõpuni.

talupidajailt lehmad rekvireerinud, lõpetas meierei tegevuse juuni kuus 1915. a. 1915. a. aruanne kinnitati 23. juunil 1918. a. 12 liikme osavõtul. Vahepeal koosolekuid ei olnud, nähtavasti oli nende pidamiseks takistusi kubernerilt.

Lühikese tegevuse peale vaatamata jõudis ühing siiski hulga tulu tuua põllumeestele, andes võimalust piima eest raha saamiseks. Kõnnu külas töötas küll eraettevõtja, makstes 3 kop. toobist, kuid ühingult saadi keskmiselt 4 kop. ümber toobist. Pealegi oli Kõnnu kättesaadav ainult väikesele ringile. Lõõne juustumajasse oli aga talumeestel hoopis raske piima anda ja sealt makseti ka vähe.

1913. a. asutati ka Püha Piimaühing, kuid see lõpetas tegevuse järgneval aastal.

Meieritena töötasid : 1912. a. Peeter Kukk, 1913. a. Hans Supp, 1914. ja 1915. a. Jaan Õepa.

Vabariigi algupäevil valitsesid riigis pahempoolsed vaated, või väljavedu oli keelatud, sellega ka või valmistamine soigus. Kui asi mandril jälle arenema hakkas, ei ilmnenud Valjalas enam ennesõjaaegist ettevõtlikkust. Juhatus jättis põhikirja E. Vabariigi valitsuse poolt välja kuulutatud tähtajaks uuendamata, ja ühingu varandus tuli vallakohtul hoolekande alla võtta. Esimene peakoosolek oli 11. märtsil 1923. a., kus valiti juhatusse esimeheks Ado

Georg Lember

Kirjatoimet.-raamatupidaja piimaühingus 1926. a. alates ja Jööri-Kõnnu mas.-tarvitaj. ühingus 1924. a. alates. Saare maavolinik ja revisj.-komisjoni liige 1927—33. a. Põllutöökoja saadik 1931. a-st. — Pärsamaa Põllumeeste Konvendi liige.

Paju, kirjatoimetajaks G. Tamm ja kassahoidjaks J. Katvel. Juhatusle tehti ülesandeks inventar korda seada ja meierei käimapanemiseks sammusi astuda. Järgmine koosolek oli 10. juunil, hoolekande alla võetud varanduste pärast.

1923.—1924. a. talvel oli Kõnnu külas „Sepa“ talu omanikul M. Kuning'il rohkesti piima. Et sellest raha saada, käis ta igal reedel, millega linlased olid juba harjunud, Kuressaare turul või, koore, hapu- ja rõdsapiimaga. Kord talvel kange külma ja tuisu pärast keegi turule ei tulnud. Lahtivõtmata kaubakoormaga kodu poole rühkides tulid tahtmatult mõtted, kuidas kergemini äraelada. Peeti mõne kokkukutsutud külamehega paar koosolekut, et „Sepa“ paargu paar väikest koorelahutajat käima panna, missuguseid külas leidus, ja koor kordamisi linna viia, kus töötas juba väike käsimeierei. Raskuseks oli, et koort nii palju ei loodetud, et oleks paar korda nädalas Kuressaares käimise ära tasunud. Läbirääkimistel linna meiereiga, andis instr. H. Otstavel M. Kuning'ile tungivalt nõu meierei käima panna, reetes linnameeste saladuse, et nad (arvatavasti Saaremaa Põllumeeste Keskseks) kevadel Valjala meierei sisseseade linna viivad, kui see suveks seisma jääb.

Nüüd pööras M. Kuning piimaühingu juhatuse poole, nähes kuni meierei töölesaamiseni palju vaeva. Juhatusle liikmed ei tundnud asja vastu suuremat huvi, arvates, et piima kokku ei tule. Lõpuks hakkas esimees A. Paju asja nõusse ja kogus külades andmeid ja allkirju. 17. veebr. 1924. a. oli vanadest liikmetest ülesandnud 33, kellest ainult 5 vallamajja koosolekule ilmusid. Kuna põhikiri nõudis otsustamiseks poolte liikmete osavõttu, tuli järgmine otsusevõimeline peakoosolek pidada kahe nädala pärast. See põhikirja § oli ka edaspidi suureks nuhtluseks, sest juhtus sageli, et esimesel korral vajalikku arvu liikmeid kokku ei tulnud. Põhikiri muudeti alles 1927. a.

Oskar Mäeniit

Esimees 1932. a. alates. Saaremaa Piimaüh. Keskseltsi juhatusliige. Pärsamaa-Valjala Kontrollüh. esimees 1929. a. al. Pärsamaa Põllumeeste Konvendi esimees. Sassi Maanoorte Ringi vanem. Tegelane paljudes seltsides ja vallas.

2. märtsil tuli 46 liikmest kokku 15. Juhatus tahtis lahkuda, aga jäi koosolejate palvel ameti. Võeti vastu eelarve 100.000 toopi piima à 2 senti kuludeks. Eeltöö tegemiseks ja pinna loomiseks kulus veel paar kuud. Sisseseade tarvitamiseks tuli vallakohtu poolt määratud hooldajalt J. Kindel'ilt luba nõutada. Selleaegsetel poliitilistel kaalutlustel ei saanud J. kindel G. Tamm'ega, kes Riigikogust oli lahkunud, kuigi hästi läbi, ja M. Kuning'ile, kes asja saadetud klaarima, oli ta vastanud, et varanduse tarvitamiseks mingit takistust pole, kui G. Tamm juhatusest lahkuks. Selle teate kättesaamisel käskinud Tamm Kindel'il „Kinga“ talust lahkuda.

Suure otsimisega saadi meieriks Salme Ultsak. 17. mail avati meierei uks — kolmele piimatoojale, kes olid: esimees A. Paju, M. Kuning ja J. Ränk, kõik Kõnnu külast. Uusi juuretuliijaid polnud nädala jooksul. Ummikust pääsmiseks kutsuti pühapäevaks kokku peakoosolek, kuhu peale juhatusel ilmus ainult kaks nimetatud piimatoojat. G. Tamm soovitas asja lõpetada. Meieril oli nutt kurgus, — ei uut ega vana kohta! Esimees Paju otsustas mitte enne järele jätta, kuni käimapanemiseks tehtud kulud, meieri palk ja sõidurahad, mida oli kogunenud 20.000 marga ümber, kohtuga nendelt sissenõutud, kes allkirja vastu lubanud piima tuua. Sellest levinenud teade mõjus niivõrd, et rahamaksu raamatust leiame mai-

kuus 18 nime, Kõnnu, Jööri, Kiriku, Koksi, Kõriska, Kuiste ja Vilido küladest ja Meltsi talu. Järgmisel kuul tõusis piimatoojate arv kuni 32, mis oli 7 piimatoojat siiski vähem, kui enne sõda esimesel aastal.

Mõningal takistusel ei saadud P. K. „Estonialt“ enne 15. augusti võiraha. Kõrvalistel oli küllalt põhjust itsitamiseks: suve läbi teie veate piima, sügisel lähevad lehmad takka järele. Mure oli algatajail muidugi suur ja süda valus. Väljamaksmisel kujunes aga hind üle ootuste — 12—15 mrk. toop. (Ühel talul sügisel 18 mrk. toop.)

15. märtsil 1925. a. valiti esimeheks M. Kuning. Meier, kes oli talveks sõitnud mandrile, sest töö lõppes 12. novembril, lubas kevadel tagasi tulla, aga leidnud parema koha, ei täitnud lubadust. Uut meierit ei saadud kõigi Tallinna päevalehtedes kuulutamiste peale vaatamata, kuigi mai kuu jõudis juba kätte. Meierit otsima oli asunud ka revisjonikomisjon ja lõputulemusena saadi ühel ajal kaks, kellest peale mõningaid sekeldusi jäi kohale Hugo Mahlberg. Länudaastase hinna mõjul oli elanikke haaranud väiksel viisil juba piimapalavik ja piimahulk tõusis kuuekordseks.

Et sisseseadet tarvitati hooldaja J. Kindelilt luba saamata (Hoolekande lõpetas 1926. a. suvel rahukohtunik. Kohtukulud jäi ühingu kanda.), keelas viimane juhatust seda

Johan Mõistlik

Tegev liige ühingu asutamise ajast. Piimaühingu kassapidaja 1926. aastast alates. Koksi Masinatarvit. Ühingu esimees 1930. a-st. Kirikunõukogu juhatuse liige.

Mihail Kuning

Juhatusesimees (ehituse ajal) 1925—27. a-ni. Revisjonikomisjoni esimees 1928—33. a. Huviga osavõtnud kõrgist algatusist. Lõõne-Haeska Veeühingu esimees 1933. a-st.

tarvitamast, ettetuues juhtunud rikkeid. Muidugi ei saanud juhatus nõudmist täita. Kui aga suvel politseirajooni ülem meiereisse kaalude templid tuli kontrollima, arvas juhatus kedagi liiget kaebust avaldanud J. Kindeli näpunäitel ja temalt lõpetati piima vastuvõtt. Asjast ülesaamiseks soovis A. Kindel liikmeks astuda, lükati aga tagasi põhjendusega, et isa kontrahi järgi peremees. Sama saatus tabas ka mõnda teist. Et Kindel oli vanem ja suurem piimatooja, siis tekkinud olukorrast pääsemiseks hakkas A. Kindel G. Tamm'ele, sest teiste juhatusliikmete mõju asjade otsustamisel oli äärmiselt väike, vastasrinda organiseerima. See ei olnud eriti raske, sest kuna piima juurekasvu järgmistel aastatel oli selgesti ette näha, soovitas osa liikmeid juhatusel Põide eeskujul aurumeiereid sisse seadma hakata. Juhatus ei tahtnud sellest kuuldagi, ette tuues Põide suurt ärikulu, mis ulatas 25 protsendini. Selle juures töötas Valjala vabalt 10 protsendiga ja peeti kasulikumaks tarviduse korral piima juurevoolu piirata, kui tööstuskulu tõsta. Igasugust juttu ehitusest peeti enneaegseks, mis pärast valusalt tunda andis.

1926. a. kujunes ühinguks raskeks aastaks. Kui G. Tamm peakoosolekul 6. märtsil, nagu varemgi mõnikord, arusaamatusté pärast meieriga ametist äraütles, kasutas vastasrind juhust uute kandidaatide ülesseadmiseks. Kirjatoimetajaks valiti Johannes Pärn ja asemikuks Johan Raun.

Ametivanuse järele lahkunud kassapidaja J. Katveli asemele valiti Johan Mõistlik. Järgmisel nädalal loobusid J. Pärn ja J. Raun ameti ülevõtmisest. Raamatud võttis lõpuks enda kätte Ado Paju.

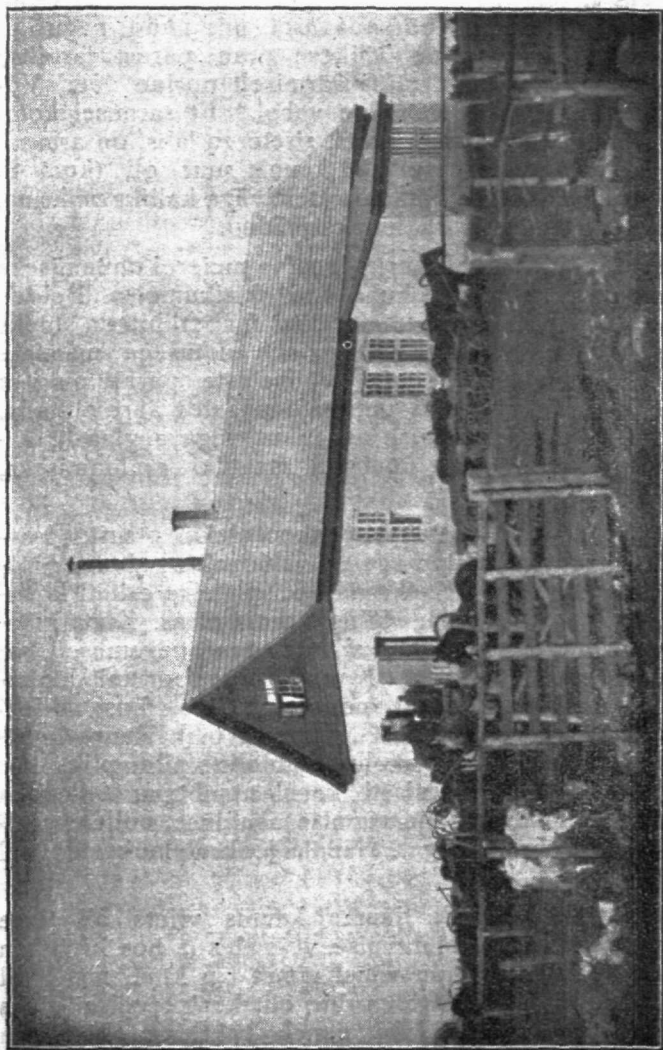
Peakoosolekul 28. märtsil tõusis tüli meier Mahlbergi ja revisjonikomisjoni vahel. Rev. kom. valitud G. Tamm ja Al. Mihkelson avastasid veebruari kuu või väljatulekus suure puudujäägi, mida koosolekule ette kandes ette panid E. Ühistegelise Liidu revident kohale kutsuda. Ettepanek võeti vastu, meier pahandas ja lubas kahe nädala pärast ametist lahkuda. Sama lubas teha ka revisjonikomisjon. Seekord asi lõppes leppimisega. Tõnija külasse otsustati käima panna koorejaam. Kirjatoimetajaks valiti Georg Lember.

Uuel juhatusel tuli kiiresti tegutsema hakata, sest suur piimahooaeg oli tulemas, mille vastu kõik alles ette valmistamata. Telliti kohe 1500 ltr. koorelahutaja, samuti „Holsteini“ süsteemi võimasin, mis oli valmistatud eelmise aasta sügisel ja mida kavatseti käima panna hobusega. Käimapanemiseks esmalt kavatsetud üürimootori asemel osteti neile jõuallikaks 4 h. j. petrooleumimootor. Mootorile tehti majast veidi kaugemale kuur, ette räästa alla laudadest kuur piima vastuvõtmiseks ja taha räästa alla kuur külmapiima tagasiandmiseks. Kaevule pandi mootorijõul töötav pump. Nii töötas Valjala Piimaühing kaks aastat sõna tõsisel mõttes „lageda taeva all“, sest maja sisse, kus

Johan Männa

Piimaüh. juhatuse esimees 1928—31. a.
Revisjonikomisjoni esimees 1935. a-st
alates. Ühiskaupluse esimees 1933—
35. a. Vastast. Kindlustusseltsi esi-
mees 1922—24. ja 1933. a-st.

Vajjala peameierei hoone.

Ehitatud 1927. aastal.

töötas meier töölistega, minna ei lubatud ja sinna poleks ka mahtunud. Igasugune ilm tuli piimatoojatel õues vastu võtta. Vastuvõtteruumi pöranda aset, mis nüüd, nagu läinud sügisel nägime, mõne väikese prao pärast lastakse ära lõhkuda ja uus teha, täitis äärmiselt porine õue. Või pressiti käsitsi, n. ütelda „põlve vahel.“ Et sarnasel kombel valmistatud võist suur prots. siseturgu läks, on arusaadav, ja kuna hinnavahe sel ajal kaunis suur oli (kuni 40 senti kg.), siis läks see piimatoojatele väga kalliks maksma, et meierei ehitamisega oli hiljaks jäänud.

Järgmise ülesandena asus juhatus meierei ehitamiseks eeltööd tegema. Sündsaks kohaks leiti kirikumõisa „Põlde“ viljaküün, mis hädakorral meiereiks ümberehitada oleks kõlbanud, aga platsi kavatseti paluda ulatusega maantee vastu, tee ja solgi ärajuhtimise võimaluste pärast ning et soovikorral oleks võimalus uut maja maantee ääre ehitada. Et kirikumaa planeerimise asi liikus väga aeglaselt, hakati kirikunõukogult luba nõutama maatüki eraldamiseks, mis ka lõpuks saadi.

Nüüd oli vaja vastavat peakoosoleku otsust. Peakoosolek 5. septembril praeguses vallamajas kujunes ootamata tormiliseks, sest teiseks meierei platsiks esitati kolmnurkne Kiriku küla väli H. Tilling'u maja otsas. Kuna juhatuse poolt valitud platsil olid silmnähtavad paremused, sai see mõned hääled rohkem. Koosoleku kvoorumi lõhkumiseks lahkusid teise platsi pooldajad õue, kus midagi miitingu taolist edasi kestis, G. Tamm'e ja J. Rauna eestveol. Tulemuseks oli omakohta ajalooline silmapilk, kus vallakirjutaja J. Raun parajasti kaenlas juhtuva tallanaha peal kirjutas ühingust väljaastumise avalduse, millele seal-samas alla kirjutas 23 liiget. Nädala jooksul lahkusid veel 13 liiget.

Kuna plats Tilling'u juures kaunis vilets oli teise vastu, kus hea solgi ärajuhtimise võimalus ja hea kiviküün peal, ning vahemaa nende vahel ainult 0,5 klm., mis küll Valteni meierei kohal väga porine oli, kust keegi ei oleks heameelega tahtnud läbi käia, paneb kahtlema, kas asja algatajail ei olnud siiski kaugemaid väljavaateid, sest juttu oli ka Rahu karjamaal olevast „Rattamäest“ ja Liiva magasiniaidast. Et õues peetud koosolekul ka Väkra küla välja astus, tuli sellest, et seal juba plaanitseti meiereid Sassi mõisa, kuhu Väkra küla oleks Koksist läbi pääsenud.

Ott Nau

Revisj.-komisjoni liige 1936. a. Seltskonnas tuntud tegelane. Tuletõrjeühingu värske esimees.

Ühingust väljaastumine teise platsi pooldajail oli eksisamm, püsivuse korral oleks nad järgmisel koosolekul kahtlemata oma tahtmise läbi viinud, sest sealt poolt liikmeid oli sel ajal rohkem ja opositsiooni eesotsas suure mõju ja kogemustega end. juhatusliikmed, vallakirjutaja ja vallavanem, kelle vastu oli kevadel valitud noor ja oskamatu juhatus hoopis armetu. Kuid opositsioon tahtis lüüa suure trumbi, kas väljaastumisega lüüa juhatus poolehoidjatega hoopis reast välja, ehk asutada uus meierei enda keskkoha, Sassi mõisa. Nende plaanidele tõmbas järsult kriipsu peale kassahoidja Johan Mõistlik, seletades, et Valjala süda on ainuke õige meierei koht, kus tööstus võib täiuseni areneda. „On meierei juba enne sõda siia asutatud, peab ta ka siia jääma.“ Selle kindla seisukohaga ühines terve küla. Koksi oli kõigesuurem piimaküla, seal oli hulk agaraid ja asjatundjaid tegelasi, mida tõendab, et hiljem laenuvõtmisel Koksi andis pooled käemehed. Paari nädala jooksul võtsid Väkra küla ja mõned Koksist ja Sassi as. lahkunud, arvult 9, oma avaldused tagasi.

Neid tagajärgi, mis oleks toonud J. Mõistliku ja Koksi küla lahkumine, ei oska praegu ette kujutada. Koksi küla osavõtul oleks Sassi meiereist kahtlemata asja saanud. Aga kõrvalejäänud Kõnnu ja Jööri külades oli ka tugev piim, ning seda tuli juba Jursist, Aristest, Võrsnast, Lõõnest ja praegusest Jõelepast. Ka ei olnud agaratest meestest puu-

dus. Veskiga ühes oleks vist asutatud Valjalga mingisugune piimatööstus, aga et see võimeline oleks olnud hiljem Sassi ja Uue-Lõve meiereisid ühendama, pole usutav. Oleksime pidanud oma nahal tundma Sørve piimasõda.

Uue asukoha leidmiseks väljaastunud vaatasid Sassi mõisas vanu kivihooneid, kuid vististi polnud need kuigi sobivad, sest G. Tamm oli valmis lubama oma krundist maa ja põllalt veel kivisid. Sellega oli see jutt lõppenud. Järgneval aastal valmistas G. Tamm kodus „eksportvõid,“ nagu rahvas naljatades nimetas, ja uue meierei valmissaamisel asus piima tooma jälle Valjalga, astudes 1931. a. ka liikmeks. Valiti mitmel aastal revisj. komisjoni. Osa Sassi asundust, Kogula as. Kõriska ja Kuiste külad hakkasid piima viima Laimjala koorejaama. Nii käisid piimavoovid mõned aastad risti, Koksist Valjalga ja Sassist Põidele. Kuna Põide Piimaüh. maksis sel ajal paremat hinda, tuli Sassi as. tagasi alles 1931. a. ja Kõriska 1934. a. Kõigile püüetele vaatamata ei jõutud 25 a. juubelipäevaks selle ühingu elus kurvema sündmuse lõpuvaatusega läbi, sest end. kassahoidja J. Katvel ühes mõne omaküla mehega tunneb end Laimjalas veel praegu kodusema olevat, kui enda poolt kord asutatud ja juhitud ühingu.

12. septembril jatkas peakoosolek 5. sept. pooleliäänud tööd. Kuna polnud enam vastasrinda, läks asi ladu-

Anton Rauk

Valjala malevkonna päälük 1925. a-st. End. Uue-Lõve Piimaüh. juhatusliige-
raamatupidaja. Valjala Piimaühingu
revisjonikomisjoni liige 1934. aastast.
Uue-Lõve algkooli juhataja 1920. a-st.

Oskar Sarapuu

Piimatalituse juhataja-meier 1931. a-st.
Varem töötanud Salmel 7 aastat.
Tuletõrjeühingu esimees 1933—37. a.

sasti. Kinnitati platsi asukoht ja 15.000 krooni laenu võtmise otsus. Et ühingu jõud oli hulga nõrgenenud, jääd küüni ümberehitamise juure, kuigi H. Otstavel soovitas mõni moodne meiereitüüp valida. See peakoosolek jäi sel aastal viimaseks, olles arvult juba seitsmes — näide selle aasta raskustest.

Küüni põhjamööda lasti valmistada plaan, ja et vana seina asjata lõhkumistest hoida, nähti ette küüni väravate asemele suured tööstusruumi aknad. Kuna küün oli pikk, oleks pool maja jäänud koosoleku saaliks, mis esialgu oleks ka rahvamaja aset täitnud. Sinna oli ette nähtud väravate asemel samasugused suured aknad. Katlamaja oleks tulnud juure ehitada. Sellekohane esimene meierei plaan, rookatusena ja napilt 4 meetrit üle katuse harja ulatava katlamaja korstnaga, on praegu ühingu arhiivis.

Hiljem leiti, et rookatuse pärast palju sekeldusi laenu saamisel ja sisseseadete kinnitamisel võib tulla ja otsustati katus pealt maha müüa ning tsementkivi katusega asetada, ühtlasi ajakohase meierei kõrguse kättesaamiseks 2 jalga müüri peale ehitada.

Küün oli kord põlenud, mille tagajärjel osa kive seinas pragunenud. Hakati kartma seda uue raskusega koorjata. Ka poleks seinast peale tarvilitest uste- ja aknaaukude sissevõtmist kuigi palju üles jäänud. Maantee ääres oli aga ilus koht, juurepääs ja solgi ärajuhtimine hõlbus. Kõiki

seda kaaludes usaldas juhatus 3. apr. 1927. a. peakoosolekule ette panna küüni ära vedada. See otsustati ühelhäälel, aga et plaan oli juba Põllumajanduse Peavalitsuses kinnitatud, selle peale laen lubatud, aampalgid parajas pikkuses kohale toodud, tuli maja uues kohas vana plaani järele üles ehitada. Nii kannab meierei praegu selle rahu-
tuma aja pitsatit.

Ehituskomisjoni valiti J. Männa, J. Pihl ja A. Kindel. Töö algas kevadel. Vähempakkumisel kauples selle Joh. Sepp Sakla külast, ja viis vendade kaasabil läbi. Ehituskomisjoni liikmeist nägi kahtlemata kõige rohkem vaeva komisjoni esimees A. Kindel, peale hariliku töö läbiviies tarvilikud Tallinna sõidud ja lubjamuretsemised Lümandast. Suvel lahkus ajapuudusel komisjonist J. Männa, kelle asemele valiti M. Koit. Raha kokkuhoidmiseks kasutati peakoosoleku otsusel liikmete sundküütisid, millede eest tasu pikaajaliseks laenuks arvati. Nende küütide väljaajamine, eriti külvi- ja heinaajal, oli raske, küüdipäevade arvestuses tuli eksitusi ja raha eest tükitöö alusel oleks palju odavam tulnud. Osa kive toodi paemurrust, J. Mõistliku põllu seest. Materjalist tuli sagedasti puudus, mis ehitust ja maja katuse alla jõudmist pikendas. Enne ei saanud aga sisse-
seadet ära tellida, nii et selle kohaletoomine sündis kaunis porise ajaga. Kui Kindel augusti kuus asus rehte peksma, ehituse järelvalvet endalt äraandes, ei edenenud töö tar-

Kirill Uik

Agaram tegelane Pärssamaa vallas. Vallavolinik 1921. aastast, vallavanem 1921—24. ja 1928—30. a. Saare maa-
volinik 1923—25. a. II Riigikogu liige. Pärssamaa koguduse nõukogu esimees 1920. aastast. Pärssamaa Põllumeeste Konvendi liige. Koikla Piimaühingu esimees 1927—28. a. Koikla koore-
jaama vanemaks valiti 1937. aastal.

Teenijaskond 1936. aastal.

Istuvad: Rand — teenija Uue-Lövel, V. Kald — koorejaama juhataja Uue-Lövel, O. Sarapuu — meier, A. Kaare — vanem tööline Valjalas, V. Põlluäär — noorem tööline Valjalas.

Seisavad: Th. Maripuu — õppinud tööline Uue-Lövel, L. Kungla — koorejaama juhataja Tõnijal, E. Leisberg — koorejaama juhataja Haeskas, Vaike — meieri tütar, K. Kalm — abitööline Valjalas. Puudub prl. V. Alas — Koikla koorejaama juhataja.

vilikult. Septembri keskel tegid teised juhatusliikmed esimehele M. Kuning'ile ülesandeks juhtimine ja järelvalve endale võtta ja ehitus lõpule viia, selle eest talle eritasu lubades. Muidugi ei saanud juhatus ehitusraskustest vaba olla ja vaevalt möödus ehituse ajal mõnda päeva, kus esimehel ja kirjatöimetajal ei olnud vaja kokkusaamist. Tähtsamad asjad otsustati ehituskomisjoniga ühiselt.

Raskusi oli laenu käemeeste leidmisega, sest poolteist miljoni eest kohti panti anda ühingu kasuks polnud kellelgi kerge. Et paljud varemlubanuist ära ütlesid, korraldas kirjat. G. Lember asja mitu päeva. Julged ja ohvrimeelsed käemehed olid :

Johannes Pärn, Koksi küla, Saugu talu,
Priido Kastein, Jööri küla, Kooli talu,
Johan Mõistlik, Koksi küla, Hansu talu,
Johan Kindel, Jööri küla, Kinga talu,
Ado Raamat, Väkra küla, Laasu talu,
Johan Päeske, Koksi küla, Suurna talu.

Nähes Valjala Piimaühingu ehitusraskusi, arvas Karja Piimaühing paraja aja olevat ennast laiutama hakata. End. Lõõne juustuvabriku A. Vaher'i juure seati koorejaam, kuhu piima viisid Võrsna, Lõõne ja Jõelepa külad. Et 1927. a. oli meierei piimaga ülekoormatud, ei olnud nimeetatud külade puudumine tunduv. Uue meierei valmissaamisel jäi Lõõne järgneval aastal kuivale. Et Lõõnest oli Valjalga 3 klm., Karja meiereisse aga 15 klm., jäägu igaühel enda maitseks sõnade valik Karja Piimaühingu teguviisi hindamiseks.

Hilissügiseks jõuti töödega valmis, peale põrandate, mis tehti uuel aastal pärast masinate ülesseadmist.

Ettenägemata raskusi tuli kaevuga. Kavatseti allika-soones olevat allikat 6 jalani süvendada, tsementraketega ümbritseda ja hea vesi torustikuga meiereisse tuua. Allika süvendus jäi A. Kindeli hooleks, kuid tööle asudes selgus, et vett annab ainult õhuke kruusakiht meierei poolt küljest. Loodeti sama vett meierei ligidal lahtise kaevuga palju hõlpsamalt kätte saada. Vaevalt 10 jala sügavuselt hakkas kaev nii ohtralt vett andma, et mingisuguste abinõudega ega mitme meistriga enam süvendada ei suudetud. Suvel langes siiski vesi ja pump rüüpas põhjast meierei torustiku peent saviliiva täis, mis ulatas isegi võisse. Seisukorra päästis J. Männa enesesalgamine ja raudne tervis, kes, olles pool päeva jääkülmas vees, tegi viimase süvenduse. Sellest peale on kaev parematest Eestis, vesi peale nõuetavate heade omaduste on nii külm, et senini jääst pole vajadust olnud.

Meierei avati pidulikult 11. märtsil. Sellest peale ei ole töös seisakut olnud, kuna varem oli igal talvel 2—4 kuud lehmadel puhkeaega.

Sisseseade oli muretsetud hea: kuulsad „Astra“ masinad ja hoolikalt ülesmonteeritud, mille kohta J. Emblik avamispäeval tähendas: „Sarnaseid on mujal veel, aga paremaid ei ole enam kuskil.“ Siinemaani on nad laitmatult töötanud.

Koorejaamade vanemad 1936. aastal.

Istuvad: Al. Mägi — Uue-Lövel, Al. Nigul — Haekas.

Seisavad: G. Kull — Koiklas ja O. Kuusküll — Tõnjal.

Ühes meiereiga oli aga ühingu võlg kasvanud 30.000 kroonini, millest 15.000 kr. lühiajalised 12⁰/₀ vekslid.

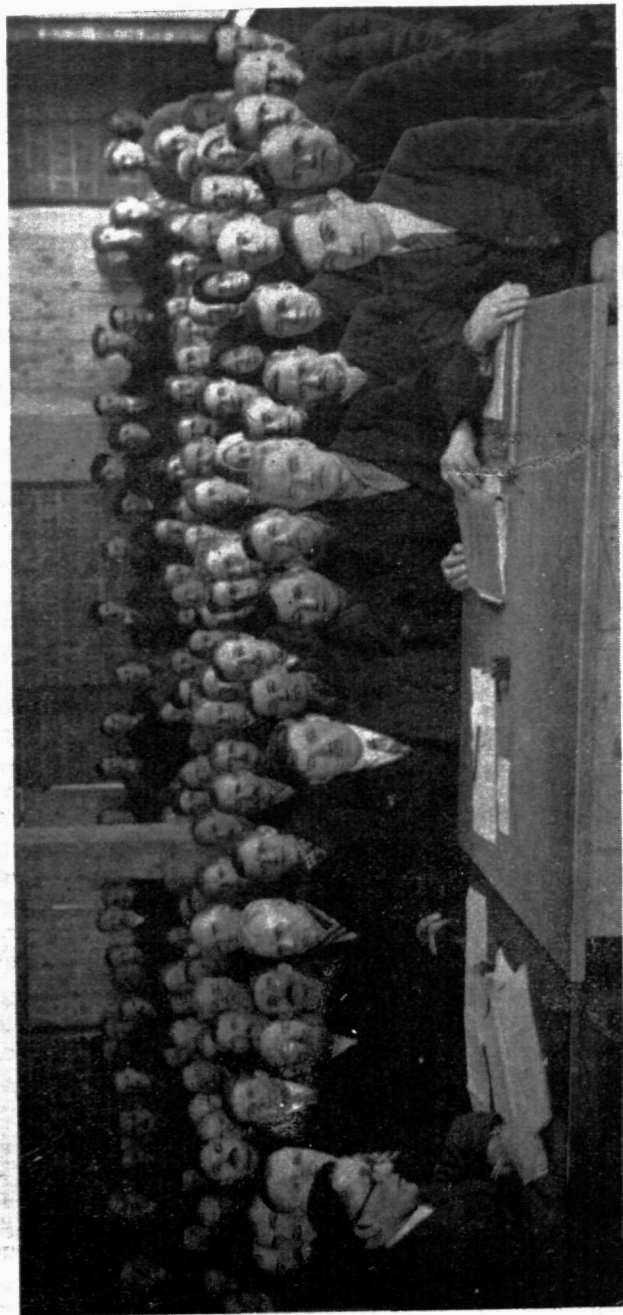
1928. a. algul alustas R. Paas, kes Saare Maavalituse esimehe kohalt oli lahkunud ja Kiriku külas elas, juhatuse vastu suuremat aktsiooni. Seades kokku kirja, milles heideti ette juhatusele ühingu kuristiku äärele viimist, nõuti esimehe ja kirjatoimetaja ametist lahkumist, raamatupidaja koha sisseseadmist ja peakoosoleku kokkukutsumist 19. veebruariks, kogus ta sellele 24 allkirja. Juhatus ei leidnud sündsaks enne meierei lõplikku valmisaamist ametist lahkuda ja kutsus peakoosoleku kokku alles 13. märtsiks. Vahepeal leidis Paas ehitusele vigu: masinad suured, üle 2000 kg. piima päevas polla kunagi kokku loota, transmissiooni võlv keerutab lae all õhku, oleks pidanud pöranda all olema, kaevust polla mingit lootust. Peakoosolekul ei leidnud Paasi ettepanekud poolehoidu. Samuti kustutas koosolek 130-kroonilise nõudmise meier Mahlbergi vastu 1926. a. veebruari kuu puudujäägi pärast, mida juhatatus ei olnud sissenõudnud ja mida päevakorral

hoidis. Samuti mitmel korral meieri lahkumist nõudis rev.-kom. liige, Lõõne algkooli juhataja A. Mihkelson, kus ka Mählbõrgi abikäasa oli õpetajaks. Jünatusei oli alles 1925. a. meieri otsimise raskused meeles, ka oli meier 1926—1927. a. viletsa sisseseade juures palju vaeva näinud, mispärast juhatus ei tahtnud meierit vallandada.

Et aga kord alguse saanud rahulolematu enam ei kadunud, tuleb eksisammuks pidada, et juhatus meieri vahetust varemalt läbi ei viinud. 13. märtsil 1928. a. valiti ametivanuse läbi lahkunud M. Kuning'i asemel esimeheks Johan Männa. Koosolekule tulnud Koikla Piimaühingu esindajad teatasid, et nemad valmis on kõige aktiivpassivaga Valjala Piimaühinguga ühinema. Peakosolek volitas juhatus ühinemist läbi viima.

Suvel viidi läbi Tõnija koorejaama hoone ehitus. Ehituskomisjonis olid: J. Sink, M. Raev, J. Tamm, ehitajaks Vassili Piipuu Laimjalast. Uues majas tõusis piimahulk, nii et Tõnija kitsa ringkonna peale vaatamata 1934.—1936. a. Koiklast piimahulgaga ees on olnud.

Detsembri algul tabas ühingut ootamata ränk ja nigel õnnetus — Tallinnas jäi pankrotti võiaari „Eptü“, kellega Valjala sisseseade ostmise ja võisaatmisega seotud oli. Tulemuseks oli piimaühingu puhaskahju 8.000 kr. ümber, millest maha võiks arvata vahest vahekasu, mida ühing oli saanud 2—6 sendi näol võikilolt, mida „Eptü“ oli maksnud rohkem „Estoniast“, mis aga pooltki kahjusummat ei kata. Vabariigi valitsuse korraldaval käsi „Võiekspordi“ näol oli Valjala Piimaühingu jaoks hiljaks jäänud. Muidugi talitas juhatus asjatundmatult, et summa „Eptü's“ nii suureks laskis kasvada, aga et 31. dets. oli äramaksa 5.000 kr. vekslit eest (kr. 5.000 maksti suvel) ja äri kohta mingisuguseid kuuldu ei olnud, ei teadnud juhatus paha aimata. Summa oktoobri kuu piimaraha maksmiseks jäi tulemata ja väljamaksmine piimatoojatele tuli teadmata aja peale edasilükata. Kuigi ühing andis oma nõudmise J. Teemanti hooleks, ei saadud midagi nimetamisväärset. Jäi trööstida vaid sellega, et mõni teine ühing veel rohkem peksta saanud ja E. Ühis-tegelisest Liidust välja astuda, pahal meelel, et see asutus „Eptüga“ ühe katuse all töötas ja suvel Valjala P/ü. revideerides meid ei hoiatanud. Õnneks oli Valjala P/ü. veel „Estonia“ liige, kuigi sealt lahkumine paaril korral oli pävakorral olnud. Saadi kohe või saatmisega jälle hakkama ja ka esialgset laenu.

Pilmaühingu peakoosolek 15. II 36. Valjala veskis.

Koosoleku juhataja Ed. Rettau, protokolliija A. Kindel.

Pildistas Arnold Piip — Urelt.

Aastapeakoosolekul 14. jaan. 1929. a. otsustati läinud aasta okt. ja nov. kuu piimarahade maksmiseks Pikalaenu pangast laenu teha, ja piimatoojad lubasid seni oodata. Et laenu ei saadud, peeti 30. juunil uus koosolek rahaasjade korraldamiseks, kus otsustati kr. 4.500 eest äramaksa kõrgeprotsendilisi vekslid, milleks juhatust volitati kõikide piimatoojate juuli kuu piimarahast kinnipidama 50% sunduslikuks seesmiseks laenuks. Ka otsustati jälle P. Pangalt kr. 10.000 laenata. Laenu jällegi ei saadud, aga riikliku laenu osa tasumist sai aastaks edasi lükata, ja kuna ka piimahulk tõusis 35%, saadi sügiseks kibedast rahapuudusest üle ja ka vekslite maksmisega toime, ilma et juhatusel vajadust oleks olnud juuli kuu piimarahast kinnipidamist teha. Järgmisel aastal korraldati riiklik laen pikaajaliseks, kusjuures anti juure kr. 1000, nii et võimalik oli kõiki vekslid kr. 5.500, äramaksa.

Tagantjärgi peab imestuse ja väarika lugupidamisega hindama rahu, üksmeelt ja kindlust, millega ühing sellest krahhist ja järgnevast rahapuudusest end üle aitas. Esimees J. Männa asus teostama äärmist kokkuvõidu ühingu asjaajamises ja väljaminekutes, missuguses suunas kuni läinud aastani töötati ja kuna piimahulk järjekindlalt kasvas, sai ühing varsti jalad alla ning ärikulu hakkas langema. 1931. a. võeti ärikuluks 34 senti või kilolt, 1937. a. loodetakse läbi saada selle asemel 12 sendiga. 1931. a. tasuti seemine laen kr. 4800 ja ehitusküüdid ning lisaosamaksu kr. 5.700. Küütide ja lisaosamaksu tasumine oli kassa seisukohalt kaunis enneaegne, aga et 1931. a. oli väga terav kriisiaasta põllumehele, tahtis juhatus liikmeid toetada. Aasta lõpul kerkis rahulolematuse meier H. Mahlbergi vastu jälle tugevalt päevakorra peaaegu suve läbi püsinud või puudujääkide pärast. Juhatus kutsus kokku erakorralise peakoosoleku, mille tagajärjeks oli meier Mahlbergi lahkumine.

1. dets. 1931. a. sai ametisse praegune meier Oskar Sarapuu, kelle teened Valjala Piimaühingus ei ole mitte väiksed. O. Sarapuu hakkas valmistama tugeva veeprtsendiga võid, mis tõstis või väljatulekut ja puudujääkide asemel tulid ülejäägid. Pealegi on või olnud väga hea ja ühingule kogunud hulk I auhinna tunnustusi Saaremaalt ja Tallinnast ning O. Sarapuule hõbe-kulpsid, lusikaid, karikas ja kristall-kanne. 1932. a. lasti O. Saarapuu näpunäitel ümberehitada aurukatla suitsuröörid, mille tagajärjel küttetarvitus langes poole. Ka on tema õigel ajal teinud

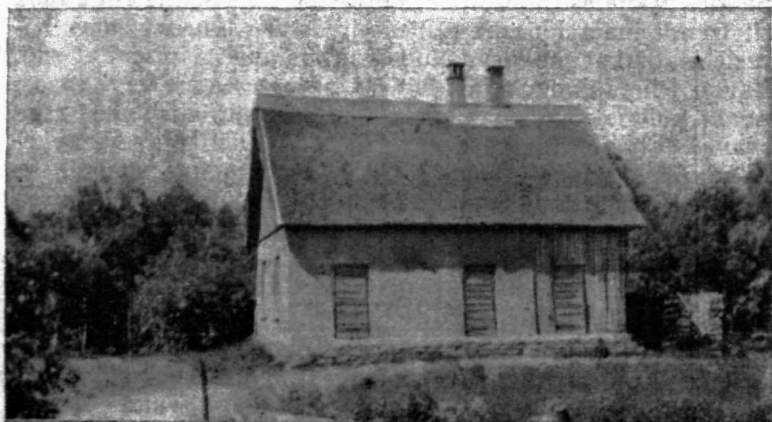

Koikla uus koorejaama hoone.

Ehitatud 1936. a.

tasuta sisseseade jooksva remondi, nii et Valjala lukusepa H. Tilling'u teenistus Valjala meiereist on hoopis kokku kuivanud.

21. veebruaril 1932. lahkus esimees J. Männa oma soovil ja asemele valiti tema vend Oskar Mäeniit. Üksmeelselt arendati tööstust edasi, nii et 1933. a. lubas juba

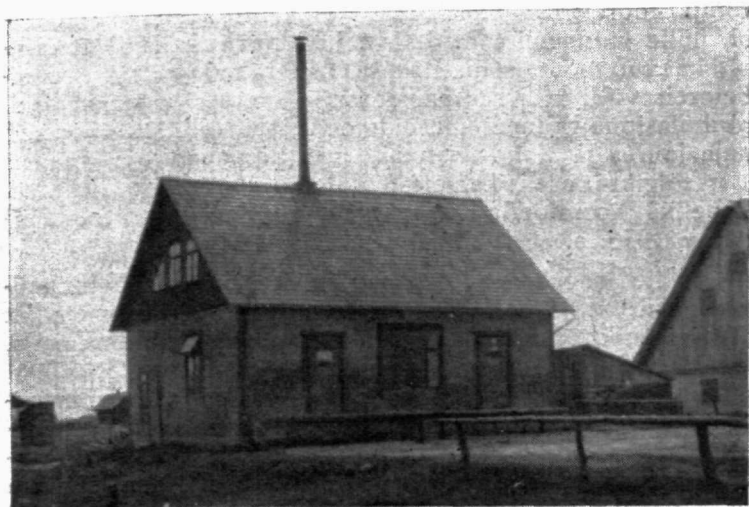
Tõnija koorejaama hoone.

Ehitatud 1928. a.

ühingu majanduslik seisukord tagasi maksa liikmetele osamaksu kr. 5.500. Sellega on liikmel osamaksu ühingus ainult 10 krooni. 25. märtsil 1934. a. võis ühing juba tagasi vaadata 10-aastasele pealesõjaaegsele tegevusele, mida meele tuletati piduliku aastapeakoosoleku pidamisega, kus kõnedega esinesid ühingu esimees ja asutajad. Õeldi rohkeid tervitusi vallastöötavateelt seltsidelt ja ühingutelt ja kanti ette palad pasunakoorilt.

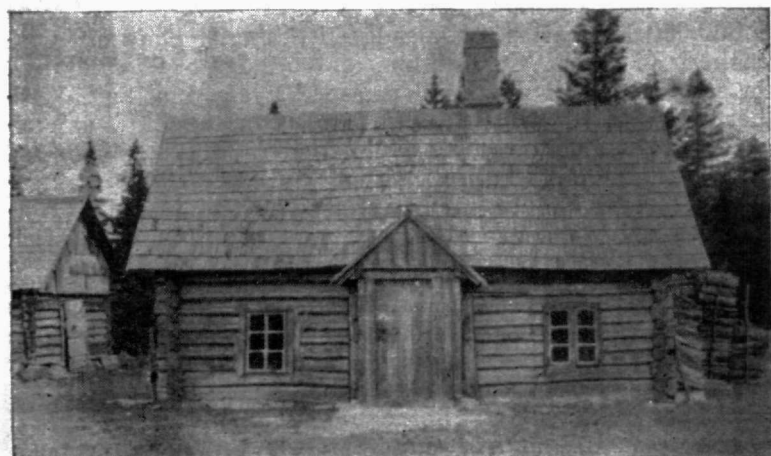
Ühistegevuse süvendamiseks alustas juhatus 1934. aasta algul selgitustööd Uue-Lõve Piimaühingule kahe ühes vallas töötava ühingu ühendamiseks. Selleks tuli esimehel ja kirjatoimetajal paaril korral Uue-Lõve Piimaühingu peakoosolekule sõita, kuigi esialgu kutsumata külalistena. Et ühinemise mõte oli Uue-Lõve Piimaühingu liikmeskonnas juba enne liikumas, andis selgitustöö loodetud tulemusi — 25. märtsil 1924. a. kinnitas ühinemise aktiva-passivaga — Valjala Piimaühingu peakoosolek. 1935. a. arenes ühing välja õhtupoelses sihis, nimelt Haeskas, kus asus piimandusele surnud ringkond Valjala P/ü. loomulikus piirkonnas. Karja Piimaühingu hiilgeajal töötas seal nende koorejaam mõned aastad. 1928. a. kevadel katsus Valjala P/ü. seal koorejaama avada, ei leidnud aga tarvilist pinda. Seisukord seal ei olnud sellest ajast küll põrmugi paranenud, aga seekord viis asja läbi hoopis teine ringkond, Putla ja Mustla külad energilise G. Tuuling'uga eesotsas. Saades Valjalast nõusoleku, korrastas G. Tuuling ruttu oma riigirendi maja Haeska telliskivitööstuse juures, sama kiiresti saadi ka vähepruugitud koorejaama sisseseade end. Laugu Piimaühingult ja põline Haeska vaatas terve aasta pealt, kuidas kaugemalt külad nende piiris piimast raha saavad. Kui Minkovi saeveski on jõudnud Haeska rohelise kulla mullaks muuta ja kari ainukeseks rahaallikaks jääb, tahaks loota, et Haeska meestes tänutunne tõuseb nende vastu, kelle piim koorejaama nende toibumiseni on ülalpidanud. Ja kuna Haeska on loodusvarade poolest üks rikkam nurk, loodetavasti ta mõne aastaga jõuab järele Koiklale ja Tõnijale.

1936. aasta võttis ühing vastu kaunis kerge kassaga, sest 1935. a. lõpul maksti korruga, enne tähtaega, ära riiklik laen kr. 10.600. Sellele vaatamata ehitati valmis Koikla moodne koorejaama hoone ühes eluruumidega. Hoone läks maksma kr. 4.200. Ehituskomisjonis olid: K. Ulk, J. Oks ja M. Nava, ehitusmeistriks Vladimir Leika, Ratlast.

Uue-Lõve koorejaama hoone.

Ehitatud 1928. a.

Haeska koorejaam.

Üürimaja savitööstuse platsil.

Tõnija koorejaama eluruumide jaoks osteti ära lauamaterjal, mille kallinemist kardeti, ehitati puukuur ja tehti kulkas kaevuremont. Uue-Lõvele osteti uus mootor. Peameiereis viidi läbi suurem põranda remont, uus platvorm, raud lasipuud, uued ülesõiduteed maanteelt, värvimised maja juures ja puude istutus, uus piimavann ja kaevati suur solgikraav Kirikumetsa. Juhatusel oli soov 25. aasta juubeliks korraldada kõik, mis võimalik ja mis oli läbi viidav 1936. a. sissetulekuga.

Näib, nagu oleks ka kogu ümbruskond end juubeli-aastaga üritanud, sest 1936. a. tuli juure 100 piimatoojat ja piimahulk tõusis 634.000 kg., s. o. peaaegu niisama palju, kui oli 1928. aastal, mil aurumeierei esimest aastat töötas, üldse piima. Juuretulek on tingitud vöihindade paranemisest ja uuesti loomasööda kasvatamise peale tagasimine- kust, sest suvenisu kasvatamine ei andnud loodetud tagajärgi, aga suurt osa mängib selles ka ühingu hea nimi ja usaldus selle vastu.

Juubelipäevaks on ühingu piirid täielikult välja kujunenud ja uute ringide juure võtmiseks ei ole enam tarvitud. Piimahulk oli 1936. aastal 2.500.000 kg. Mõõtes ja arvestades ringkonna suurust mõnede üksikute rohkemarenenud talude tootmisvöimega, vöib julgelt ütelda, et mõne aastaga vöib tõusta piimahulk praeguse ringkonna juures 5.000.000 kg. aastas. Kauaaegsed ühingu hoolsad veomehed K. Ots ja O. Kaiklem on vöihulgale allavandunud ja seda toimetab nüüd sadamasse A. Jalg oma autol. Niihästi ühingu kinnis- kui ka vallasvara on täielikult amortiseeritud (selgeksteenitud) ja ühing vöib töötada pool senti piima kilolt tööstuskuluks võttes, millise önneliku seisukorrani vöivad jõuda ainult vähesed piimaühingud. Ajakohase hinnaga arvestades tuleb praegu ühingul varandust iga liikme kohta keskmiselt 100 krooni.

Ligemate aastate eeskavas on Haeska koorejaama hoone ehitamine ja peameiereile ammugi juba tarviliste elu-, kontori-, laboratooriumi ja juustutööstuse ruumide juureehitamine, millega hoone omandaks vöärrika ilme ja ei oleks mitte ainult lihtne rahapada, millena ta küll senini oma ülesandeid suurepäraselt on suutnud täita. Sellele järgneks koorejaamade sisseseadete täiendus, selle järele, kui kiiresti ükski ringkond suudab end väljaarendada.

Juhatus, revisjonikomisjon ja teenijaskond 1933. a.

Istuvad: proua J. Sarapuu, meier O. Sarapuu, esimees O. Mäeniit, kassapidaja J. Mõistlik, kirjatoimetaja G. Lember ja revisj.-komisjoni liige G. Tamm.

Seisavad: A. Truu — meierei vanem tööline, Al. Magus — koorejaama vanema ülesannetega rev.-komisj. liige Koiklast, M. Kuning — revisj.-komisjoni esimees ja Joh. Pärn — rev.-komisjoni liige.

Esireas: preilid L. Kungla — Tõnija koorejaama juhataja, E. Tutk (nüüd pr. Pitk) — Koikla koorejaama juhataja ja A. Pärt — praktikant-õpilane meiereis.

Pildistus toimus asjaolul, et pärast sõda ühing töötas kümnendat aastat, mida järgneval peakoosolekul puudutati suursündmusena. Tähenatud koosolekul toimus siis ka Uue-Lõve ühinemine Valjalaga.

Saaremaal on Valjala kõige vanem piimaühing. Vanuselt on meist ees 33 piimaühingut ja meiega ühel aastal asutatud 29 ühingut. Kõige vanem, Restu üh. Valgamaal, on 40-aastane. Piimatoodangu poolest oleme umbes 25-dal kohal 285 piimaühingu ja 11 erapiimatalituse hulgas. Arvesse võttes meie arenemisvõimalusi, peame eesmärgiks seadma ligemal ajal 15-dale kohale jõuda.

Tuletagu käesolev ülevaade meele läbielatud aastaid ja juhtumisi. Ettetulnud eksitused õpetagu, saavutatud edu virgutagu kõiki veel innukamalt tööle.

Ühingu 25. a. juubelil tuletame meele ja austame eestkätt ühingu asutajaid — hrad G. Nurm'i, G. Tamm'e ja nende kaasaegset suuremat töömeest A. Paju †. Kui ajaratas jällegi on veerenud kümned aastad, siis loodame õiglast hindamist ka hilisematele juhtidele ja eestvedajaile: esimehed M. Kuning, J. Männa ja O. Mäeniit, kes on tundnud kõiki ülesehitamise ja organiseerimise raskusi, samuti kassahoidja J. Mõistlik ja kirjatoimetaja G. Lember, kes algasid ametit siis, kui ühing töötas 500 ltr. käsikoorelahutajaga üürimajas ja on töötanud tüdimatult ja ettetulnud takistuse juures tuju kaotamata kuni praeguse ühingu auväärse seisukorrani.

Väga suur protsent tehtud tööst langeb ärksamatele liikmetele, kes on aidanud eeskuju, nõu ja teoga, teinud komisjonide suure töö, juhtinud ja protokollinud peakoosolekuid, teeninud ühingus. Väga palju nõu ja abi on tulnud väljaspoolt, esijoones lugup. instr. H. Otstavel'ilt, piimandusnõuandjailt, konsulentitelt, insener E. Anderson'ilt, lahkelt vastutulnud ametiasutused. Selles lühikeses ülevaates on väga väheseid jõutud nimetada, ega oska ja ei suuda kõigi tegevust ja teeneid tarvilikult hinnata. Tundku igaüks tehtud töö kordaminekust südames rõõmu, mis on tihti enam, kui avalik kiitus või laitus.

Koikla Piimaühing.

Koikla Piimaühingu asutamiskoosolek peeti 22. veebruaril 1925. a., mis ajaks osa eeltööd asjaalgatajate — Al. Magus'a ja R. Timmerman'i poolt tehtud oli. Liikmete poolt seati meiereiks korda R. Timmerman'i käes rendil olev riigimaja — mõisa pesuköök. (Selles ruumis töötati kuni 1936. a. sügiseni). Sisseseade ostmiseks laenati raha liikmeilt ja kahe nim. algataja poolt toodi rida tähtsamaid masinaid Paide ligidalt piimatalitusest, puuduv osa „Estoniast.“ Juhatuses, mis oli õige rohkearvuline, valiti esimeheks R. Timmerman, kassah. A. Magus, kirjat. G. Kull. Et kusagilt meierit ei saadud, hakkasid R. Timmerman ja A. Magus viimati 5. juunil piima vastu võtma ja võid tegema, töötades teine teisel päeval, lõpuks töötas Magus üks. Juhtumisi saadi 1. juuliks Põide meiereist ametisse prl. Hilda Kall, kes oli meieriks ka veel 1926. aastal. 1927. a. oli meieriks Vold. Oks.

1926. a. valiti kassahoidjaks J. Nau, 1927. a. esimeheks K. Ulk ja kirjatoimetajaks J. Oks.

Piimaühing korraldas palju koosolekuid selgituskõnedega ja mõned lühikeseajalised lüpsi- ja piimaga ümberkäimise kursused, kuid piimahulk ei tõusnud sugugi meierei asutamisel tehtud kaunis tagasihoidliku eelarveni, kuigi ringkond oli õige laialdane. 1927. a. läks piimatoodang isegi tagasi. (1926. a. — 90.384 kg. 1927. a. — 67.542 kg.) Väikesest piimahulgast oli raske välisturu võid valmistada, ärikulud tõusid suureks.

Karja Piimaühingu poolt tehti paar ettepanekut ühinemiseks, kuid tingimused ei olnud vastuvõetavad. Kui lahjapiima pastöriseerimise seaduse maksmahakkamisel ühinemise küsimus naabritega 1928. a. algul tõsiselt päevakorrade võeti, soovitas A. Magus teha seda Valjalaga, kus aurumeierei oli valmis saamas. Kohale kutsutud Valjala P/ü. juhatusliikmete seletusi ärakuulates otsustas peakoosolek 29. jaan. 1928. a. ühinemise 10 häälega 8 vastu. Ühinemise korral oli Koikla P/ü. 38 liiget, kellest 1927. a. piima töid 28.

1936. a. ehitati uus koorejaama hoone Tika—Tumala maantee ääres, K. Aarni „Põlde“ talu maale. Maja on kaunis moodne ehitus ja loodetavasti suudab kokkutuleva piimahulga edaspidi mahutada. Pidulik avamine toimus 20.

sept. luuleliselt ilusa ilmaga vaimulikkude talituste, kõnede, tervituste ja ühendatud Pärsamaa ja Valjala pasunakoori ettekannete saatel.

Piimahulk oli 1926. a. Koiklas 70 piimatoojalt 210000 kg., praegu kestab tõus hoogsalt. Ümbruses on laialdane uudismaaharimine käsil, mis lubab loota koorejaamale kindlat tulevikku.

Uue-Lõve Piimaühing.

Uue-Lõve Piimaühing asutati 1925. a. Valitud juhatus jaotas ametid: esimeheks G. Nurm, kassah. A. Rauk ja kirjat. V. Kald. Uue-Lõve posthobustetall korraldati meiereiks ja piima vastuvõtmine algas 13. juunil 1925. a. Koor müüdi esialgu Valjala Piimaühingule.

1926. aastal vahetasid A. Rauk ja V. Kald ametid. A. Rauk jäi kirjatoimetajaks ühingu lõpuni, V. Kald kassahoidjaks 1931. aastani, mil ametisse sai J. Tulk. 1927. aastast oli ühingu esimeheks Ado Mägi.

Et tallist korraldatud meierei ei olnud küllalt sobiv ja ruumikas järjest suurenevale piimahulgale, osteti Maa-valitsuselt end. Uue-Lõve arestimaja ühes 1 ha maaga. Maja oli kivist ja ümberehituseks kõlbulik, välismüürid ehitati $3\frac{1}{2}$ jalga kõrgemaks, seesmised seinad võeti maha ja ehitati nõuetele vastavalt uuesti. Katus tehti kimmidest. Ümberehitus viidi läbi 1928. a. Eluruumid puuduvad.

Et käsitsi ei jõutud enam läbiajada, osteti 1930. a. Tartust Joh. Peets'ilt kombineeritud koorejaama seade piimapastööriga ja jõumasinaks M. Seiler'ilt Pärnust 3 h. j. mootor. Mehaanilise jõu peale üle viidud meierei õnnistamine sündis 12. oktoobril 1930. a.

See sisseseade, mis hakkab juba vananema ja võtab kahekordset küttekulu puude ja petrooleumiga, ei ole enam kuigi sobiv praegusele suurenenud piimahulgale ja tuleb varsti uuendada.

1930. a. astus ühing Valjala pasunakoori liikmeks. Et Valjala Põllum. Seltsi viljapuhastusjaam oli väga kaugel, ostis ühing 1932. a. viljasorteerimiseks triööri, mis seati üles ja on ka praegu alles Sakla külas.

Või valmistusseadet Uue-Lõve Piimaühing ei muretse-
senud ja koor anti ümbertöötamiseks kordamisi Valjala ja

Tõlluste piimaühingutele, kuidas kaupa saadi. Koore viimine Tõlluste oli tülikas ja raske halva tee pärast, Valjalga oli see palju hõlpsam, aga seal tuli ette mitmeid sekeldusi. Lõpuks ütles Valjala põhimõtteliselt koore vastuvõtmisest ja oli nõus ainult ühinemise üle läbirääkimist alustama.

Tõlluste halva tee pärast hakkas Võhksa ringkond end. Võhksa mõisas 1933. a. juustu valmistama, sama tegi ka M. Nõu oma kodus. Silla ja Kase küla olid juba mõne aasta eest piima Valjalga viima asunud. Et halb majandusaasta veel omakorda piimahulka vähendas, ei olnud välja-vaated kõigeparemad ning osa liikmeid soovis ühinemise päevakorrale võtmist. 22. apr. 1934. a. peakoosolek otsustas 66 häälega poolt, 7 vastu Valjalaga ühineda, sest Valjala tööstuskulu oli viimastel aastatel niivõrd alanenud, et ühinemine oli palju kasulikum iseseisvast edasitöötamisest. Ka oli Valjala Piimaühingul võimalus Uue-Lõve Piimaühingu liikmetele tagasimaksa osamaksu kr. 3.000

1933. a. oli Uue-Lõvel piima 365.000 kg., liikmeid 92, piimatoojaid 151. Eelmistel aastatel oli piima ligi 100.000 kg. rohkem. Piimahulga ja majandusliku seisukorra poolest oleks võinud Uue-Lõve vabalt iseseisvale võivalmistusele üle minna.

Uue-Lõve on ja jääb suuremaks koorejaamaks Valjala P/ü. Laialdases ümbruses leidub väga häid mereääre karjamaid, ka on uudismaade harimine võimalik. Koorejaama külje all asub ka ainuke Valjala valla suurmaapidamine — A. Mihkels'i n. n. „hobusekasvatuse talu,“ kus varsade asemel hakatakse kasvatama puhastverd anglerisi. Pull ja mõni lehmikvasik on juba kohale toodud.

Varanduse ja kapitalide seis 31. detsembril.

Aasta	Varandus		Amorti- satsiooni kapital	Liikmete osa- kapital	Ühingu omakapital (tagavara- ja ehituskapital)	Võlad		
	Kinnisvara	Vallasvara				Välislaen	Siselaen	
1912		918	34	624	41	06		
1913		918	34	718	52	56		
1914		936	31	674	51	30		
1915		986	31	664	53	30		
1924		636	71	1349	—	—		
1925		980	24	1204	110	24		
1926		4632	44	2306	1362	55		
1927	8535	22716	95	3682	1445	57	31155	67
1928	12883	27102	88	6399	3915	14	26117	10
1929	14996	27384	82	12045	8315	88	20500	—
1930	15669	30900	03	14627	3995	16	16000	—
1931	15800	33054	79	9017	10210	55	16000	—
1932	15815	33295	67	9368	12137	21	14964	47
1933	15706	33553	67	3798	15214	08	12845	86
1934	18958	41378	46	3292	17054	67	10662	22
1935	18968	42008	51	3403	18138	77		
1936	23529	42710	46	3731	4000	—		

Väljalat Pilmäühingu toodang.

Aasta	Liikmete arv	Piima- toojate arv	Piima vastu- võetud arv	Piima kokkutoodud kg.	Keskmiselt ühe vastuvõtu- päeva kohta piima	Keskmine rasva %	Võid valmistatud kg.	1 kg. või valmistami- seks piima	Või müügist saadud	Keskmiselt ühe kg. või müügist	1 kg. piima eest makstud
1912	39	39	—	91 517	—	3,74	3 748	24,40	3 697 44	98	3,36
1913	46	45	—	159 612	—	3,40	6 459	24,70	6 138 88	95	3,07
1914	46	35	—	145 665	—	3,60	5 801	25,10	5 578 66	96	2,95
1915	48	35	—	84 319	—	3,50	3 287	25,60	3 511 81	106	3,24
1924	51	32	173	62 133	359	3,74	2 546	24,40	7 858 73	306	10,94
1925	99	170	186	372 212	2001	3,70	14 865	25,27	43 755 68	298	10,63
1926	130	281	212	632 268	2982	3,56	24 618	25,65	60 890 88	247	8,43
1927	129	243	226	610 716	2702	3,57	24 812	24,57	57 043 27	230	8,06
1928	172	246	211	669 344	3172	3,65	27 585	24,21	76 171 47	275	9,37
1929	174	295	232	904 093	3897	3,58	37 924	23,80	101 597 23	269	9,15
1930	178	467	266	1 643 631	6179	3,60	67 427	24,35	137 633 76	205	6,95
1931	201	552	266	1 889 369	7103	3,64	77 351	24,40	129 268 05	168	5,53
1932	218	425	248	1 446 089	5831	3,45	60 402	23,92	69 003 12	115	3,63
1933	212	373	246	1 128 950	4589	3,52	47 768	23,60	60 296 80	127	4,47
1934	343	576	255	1 579 173	6193	3,54	65 461	24,09	83 312 96	128	4,24
1935	362	573	265	1 867 444	7047	3,62	78 534	23,74	109 208 11	140	4,86
1936	400	673	278	2 502 065	9000	3,58	106 433	23,48	161 794 91	153	5,67
				15 788 600			655 021		1 116 761 76		

Märkus: Tabelis on rahasummad 1912—1915. a. näidatud rublades, 1924—1927. a. markades, kusjuures kopikad ja margad on arvatud sentide väärtuses. Viimases lahtris on näidatud väljamaks peale mustuse trahvide ja mittejääkmetelt ühingu kasuks kinnipeetud % mahaarvamist.

Piimatoojaid 1936. a. oli 673.

Saanud piimaraha 1936. aastal (Koguervust 10%.)

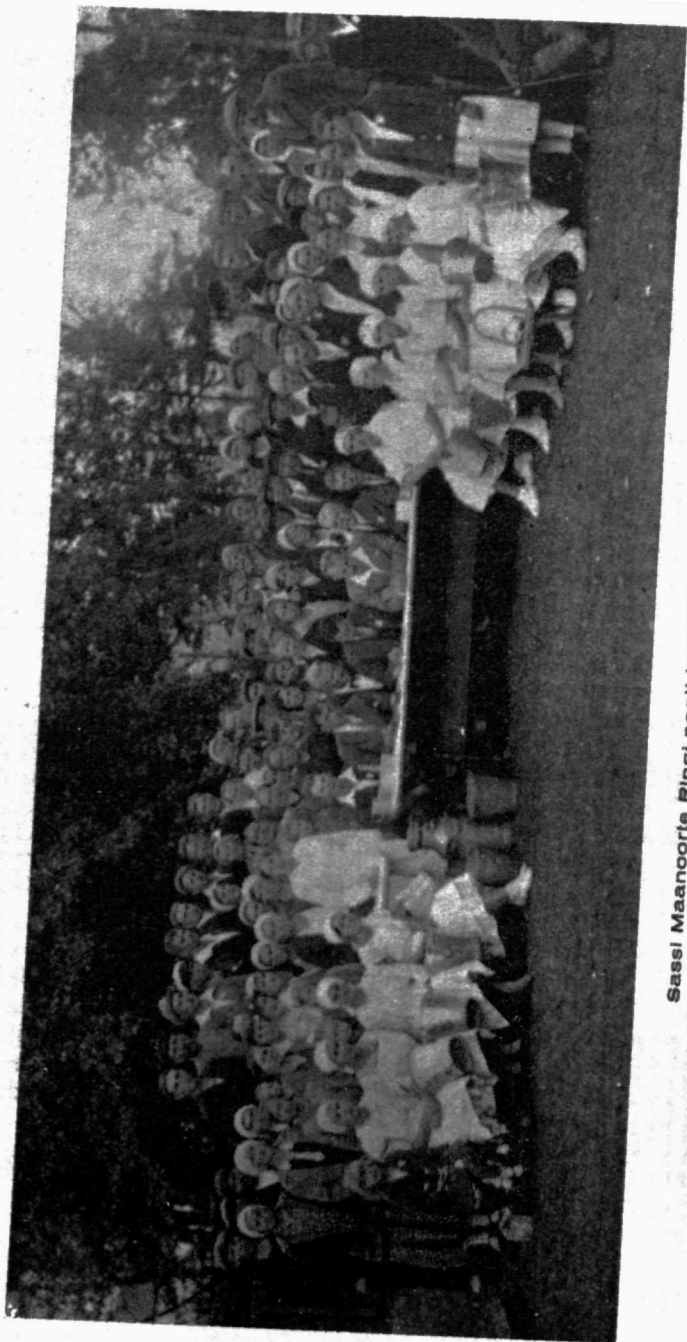
1	Mihkels Kristiine, U.-Löve jaam	U.	N ^o 715	Kr.	2044,43
2	Koov August, Lõõne k.	V.	„ 84	„	1006,80
3	Benno Rudolf, Metsa k.	U.	„ 796	„	927,16
4	Mägi Ado, Matsiranna	U.	„ 705	„	906,93
5	Maripuu Otto, Ariste k.	V.	„ 64	„	818,84
6	Tamm Georg, Meltsi	V.	„ 117	„	782,14
7	Anderson Voldemar, Jööri	V.	„ 14	„	776,09
8	Mäeniit Oskar, Mäe k.	V.	„ 15	„	771,75
9	Väli Juuli, Rahu k.	V.	„ 62	„	769,27
10	Rüütel Al-der, Kõnnu k.	V.	„ 44	„	748,67
11	Maripuu Johan, Sakla k.	U.	„ 702	„	730,48
12	Uljas Priidu, Matsiranna	U.	„ 709	„	711,86
13	Ots Johan, Jursi k.	V.	„ 75	„	677,93
14	Männa Johan, Vilidu k.	V.	„ 43	„	659,86
15	Pärn Johannes, Koksi k.	V.	„ 4	„	650,48
16	Ojalepp, Joh. Tõnija k.	T.	„ 502	„	650,29
17	Mägi Aleksander, Matsiranna	U.	„ 707	„	627,04
18	Raev Mihkel, Tõnija k.	T.	„ 513	„	611,14
19	Güldenstubbe, Matsiranna	U.	„ 711	„	609,19
20	Bartels Ado, Räägi k.	K.	„ 641	„	606,36
21	Nõu Mihail, Kõljala k.	U.	„ 805	„	602,11
22	Kuusk Johan, Nurme k.	U.	„ 791	„	585,30
23	Laasma Aleksander, Veeriku	V.	„ 19	„	571,56
24	Alu Aleksander, Rõõsa k.	T.	„ 530	„	568,47
25	Uuselu Johan, Kogula k.	V.	„ 147	„	554,11
26	Kindel Karl, Koikla	K.	„ 629	„	550,79
27	Mõistlik Johan, Koksi k.	V.	„ 9	„	533,—
28	Sepp Mihkel, Sakla k.	U.	„ 713	„	525,93
29	Lember Jaan, Koksi k.	V.	„ 5	„	517,92
30	Rüütel Anton, Kõnnu k.	V.	„ 112	„	495,38
31	Kull Gustav, Lõpi k.	K.	„ 602	„	492,99
32	Katvel Mihkel, Kõriska k.	V.	„ 163	„	491,30
33	Adfeldt Leo, Tõnija k.	T.	„ 501	„	477,15
34	Jalg Johan, Jööri k.	V.	„ 16	„	473,93
35	Katvel Johannes, Kõriska k.	V.	„ 162	„	471,72
36	Lember, Miia, Koksi k.	V.	„ 151	„	466,49
37	Põldema Bernhard, Rahu k.	V.	„ 51	„	459,98
38	Davitson Johannes, Jõelega k.	V.	„ 192	„	453,65
39	Lember Georg, Jööri k.	V.	„ 28	„	452,99
40	Koit August, Kalju k.	V.	„ 184	„	450,38

41 Pukk August, Jursi k.	V. №	65	Kr.	445,98
42 Mäekuusk Johan, Tõnija k.	T.	505	„	444,50
43 Kindel August, Jööri k.	V.	31	„	438,96
44 Nurk Al-der, Kangruselja	U.	789	„	437,72
45 Koit Eduard, Kalju k.	V.	136	„	431,39
46 Sepp Jaan, Koksi k.	V.	82	„	429,84
47 Päeske Al-der, Jööri k.	V.	98	„	425,52
48 Nau, Johannes, Koikla as.	K.	610	„	423,44
49 Tilling Osvald, Vilidu k.	V.	49	„	420,83
50 Maripuu Mart, Kalli k.	V.	167	„	413,35
51 Mäeorg, Eduard, Kõnnu k.	V.	85	„	411,32
52 Laurits Kustu, Jööri k.	V.	180	„	409,05
53 Eero Viktor, Kalli k.	V.	168	„	408,46
54 Tamm Johannes, Tõnija k.	T.	518	„	404,28
55 Kalm Kustu, Räägi k.	K.	617	„	403,11
56 Suursaar Johan, Rahu k.	V.	47	„	395,06
57 Rosenfeldt Karl, Tõnija k.	T.	514	„	393,92
58 Paište Tiina, Veeriku k.	V.	149	„	392,10
59 Sirel Johannes, Kangruselja	U.	772	„	391,36
60 Bartels Priidu, Räägi k.	K.	656	„	390,59
61 Rand Otto, Tõnija k.	T.	512	„	385,28
62 Tampuu Johan, Tõnija k.	T.	519	„	382,46
63 Magus Gustav, Koikla as.	K.	620	„	380,48
64 Jõgi Jüri, Kangruselja	U.	754	„	377,56
65 Päeske Johan, Koksi k.	V.	3	„	371,05
66 Männa August, Mäe k.	V.	13	„	367,02
67 Kapsta August, Tõnija k.	T.	503	„	366,75
68 Magus Johan, Koikla as.	K.	618	„	366,50

Kokku Kr. 37589.74

Üsna lähedal (Kr. 355—362) on: Al. Magus Koiklas, Anton Üksik, Al-der Mägi — Uue-Lõvel, Joh. Naagel, M. Sirkel — Tõnijal, G. Kaunis ja M. Kuning — Valjalas. Teised kõik on saanud alla 1 krooni päevas piimaraha, millega ei teeni karjatalitaja päevapalka ja ruumi puudusel siin ei loetle.

Tähed K. T. U. V. tähendavad piimaveo ringkonda.

Sassi Maanoorte Ringi poolt korraldatud lõpsikursuste
lõppvõistluse päev Sassi kooli õuel 1934. a.

**Piimarahha makstud 1936. a. kogusummas
kr. 135.752.81.**

Tuleb keskmiselt iga piimatooja kohta kr. 200.—. Eelpooltoodud talundid on üksi ära viinud tubli veerandi piimarahast ja said keskm. kr. 550.—. Teistele jääb seega kõigest keskmiselt kr. 160.—. Kõik neist ei ole ühe-kahe lehma pidajad; siis on tõenäolik, et paljud täistalundid ei ole jaksanud veel tõsta piimarahha üle kr. 160.—

Et väga huvitav on võrrelda talundite võimet piimarahha tootmises, siis Raamatupidamise Talituse eeskujul toome arvud tulundusmaa hektari kohta paremailt talundeilt, mis-suguste hulka ulatas kõigest üks (1) protsent piimatoojate üldarvust ehk 10⁰/o eelmiste hulgast.

1. Alu Al-der,	Ilumäe — Rõõsa	kr. 44.—	hekt.
2. Mäeniit Oskar,	Niidimäe — Mäe k.	„ 39.—	„
3. Mägi Ado,	Kuti — Matsiranna	„ 33.—	„
4. Kindel Karl,	Männiku — Koikla	„ 28.—	„
5. Koov August,	Välja — Lõõne	„ 25.—	„
6. Mägi Al-der	Allika — Matsiranna	„ 24.—	„
7. Davitson Joh.	Jõgise — Jõelega	„ 22.—	„

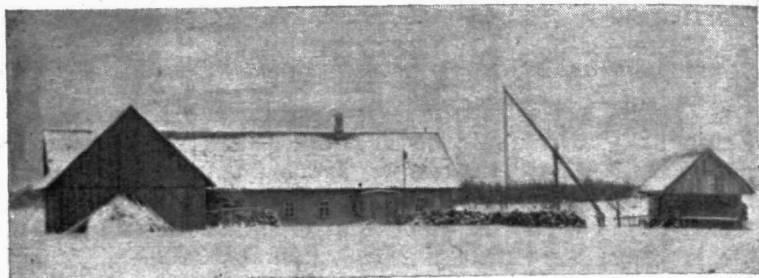
Need on tusedad Eesti talundid, seepärast vaatleme neid eelpool üksikasjalikult.

Järjekorras on järgmised talud:

1. G. Magus	(kr. 19.—)	6. J. Männa	(„ 17.—)
2. O. Maripuu	(„ 19.—)	7. J. Sepp	(„ 17.—)
3. Anton Rüütel	(„ 18.—)	8. M. Raev	(„ 16.—)
4. Joh. Magus	(„ 18.—)	9. Al. Rüütel	(„ 16.—)
5. J. Ojalepp	(„ 17.—)	10. J. Sirel	(„ 16.—)

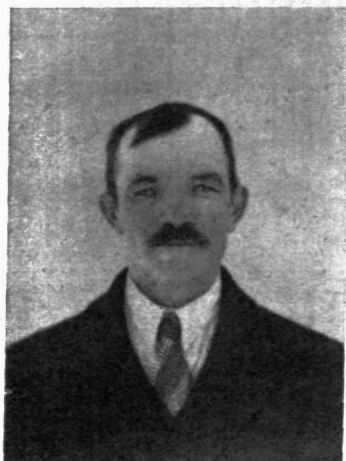
Kr. 15.— hektarilt ja sealt alla on juba paljudel. Kuid jällegi on küllalt neid, kes ei ole jaksanud toota kümment krooni tulundusmaa hektarilt. Siin võrrelgu igaüks oma andmeid ja näete, kui palju on veel arendamiseks võimalusi. Kui võihinnad püsivad, siis parem hoogsalt kaasa lüüa.

Toome siin andmeid rohkemtootnud talundite iseloomustamiseks ja võrdluseks.

Aleksander Alu väiketalu Rõõsal.

1. Ilumäe asutalu peab omanik juba 15 aastat. Talu üldsuurus üle 12 hekt. ühes tükis ja end. popsikoht Põlde külas 2 hekt. Sellest maha arvata kiviraune, teede- ja kraa- videalune, jääb tulundatavat maad 13 hekt. Kogu piimara- raha sellele jagades, saame kr. 44.— hektarilt, mis on tu- gev saavutus meie oludes, võrreldes teistega. Pealegi ei ole majapidamine Taani viisil — kõik ülesharitud maa. Heina- ja karjamaa, kumbagi umbes 4 hekt., on endiselt metsamaa tulipuude saamiseks. Põldu tubli 5 hekt. — Pool põllust on heinas, veerand taliviljas, mis tehakse heina järele (haljaskesa) ja teine veerand suiviljas ja kartulis. Juurvili (peet) kasvatatakse maja lähedal.

Aleksander Alu

Peremees, kes piimara- ha tootmises tulundusmaa hektari kohta 1936. aastal tulnud esikohale.

Rohke turba tarvitamise ja sügavamalt harimisega on põld räbalast maatükist, kus ka kuivendus oli paratamatu, väetatud heaks. Kunstsõnnikut antakse 6 kotti superit ainult põlluheinale. Osa künku on püsivas lutsernis. Teravilja saab perekonna ja loomade jaoks omast käest juba 5 aastat, ainult viimase rahe tõttu tuleb tänavu juure osta. Peetakse 5 lehma, paar kasvulooma, 2 hobust ja paar lammast, mis teeb 9 loomaüksust. Sigu müügi jaoks kasvatatakse juhuslikult ja väga vähe. Samuti sulgloomi majasõbraks vähesel arvul. Inimesi arvult 3, kellest üks alaline teenija. Sellevastu peremees ise on ehitanud oma hooned, mis väga korrapärased ja iga ala jaoks. Pildile ei mahtunud teine karjalaut, kelder ja kivist plekk-katusega ruumikas viljakuivatis. Peremees on varemalt töötanud mulla- ja ehitustöölisena mannermaa mõisates, kust kaasa toonud vaistustuse ja oskuse oma majapidamise jaoks. Praegu 53-aastane. Masinariistu põllutöös ei tarvitata maa vähesuse tõttu. Agar peremees ja perenaine on täie rahuldustundega oma töö juures, mis neile jõukohane ja tasuv.

Olgu juurelisatud ka seda, 1936. a. esimeseks toodi piim Valjala-Tõnija koorejaama, kuna varem see kaugem vallaäär vedas Laimjalga. Olgu tervitatud meie osavam piimatootja !

O. Mäeniit'i Niidimäe talu.

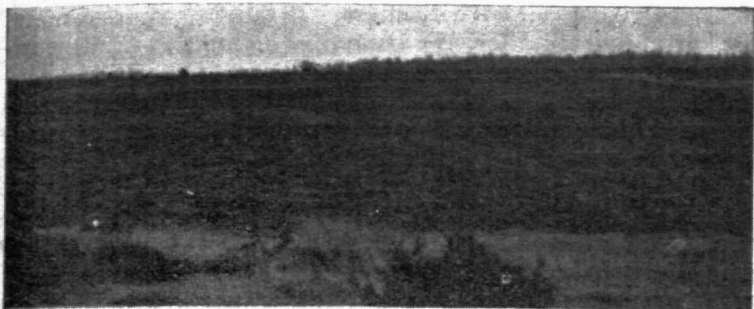
2. O. Mäeniit'i Niidimäe talundi korrastamisele asuti 8 aasta eest. Talu ühes tükis, tulundusmaad 20 hekt., sellest põldu 9, karjamaad 4,5 ja heinamaad 6,5 hekt. Viimane endine metsaalune, samuti karjamaa. Osa oli sealt kord väetuskoppel kaali- ja supervosv. väetusega, kuna laudasõnnikut ei jatkunud. Põldu on 3 endise osale juure tehtud 4 uut osa, et jatkuks põlluheina kasvatamiseks ja teravilja omale ja loomadele. Esialgul sai vilja vähe, lüpsid olid madalad. Maaparandus põllul ja kivide koristamine lõpule viidud, viimasel ajal on asutud soetama masinriistu põllutööks. Külvikord 7-väljane: 1) kesa, 2) talivili, 3) oder, 4) segahein, 5) sama hein, 6) $\frac{1}{2}$ osa heinas ja $\frac{1}{2}$ osa kartulis, 7) segavili. Juurvilja kasvatatakse erilappidel, mis saavad tugevama väetuse. Turvast ei ole jaksatud veel kuigi palju tarvitada. Kunstsõnnikut 10 kotti aastas kokku kesale ja heinale. Rajatud on korralik taluaed viljapuudega.

Peetakse 5 lehma, 1 sugupull E. Maatõugu, vahest kasvuloomi, 2 hobust ja 3 lammast. Sigu palju ei peeta, kuna kõik toit on seni kasutatud karjale saagi tõstmiseks. Viimased kontroll-andmed näitavad 100 kg. võirasva lehma kohta. Ehitatud on puhtatüübiline karjalaut ühes sigade ja lammaste osaga. Viimased on aga suured õhurikkujad. Perekond on 2 vana, 2 last ja 2 tööealist, suvel alati olnud suuline ja talvel päevilisi.

Edu oleks kõigiti, kuid pidurid on suured, nii vanemate arusaamatused, terviserikked perekonnas, ülekoormatus seltskondlikus töös, seni alaline puudus vabast rahast.

Majapidamine on viidud liikmeks igasse vajalikku seltsi Valjalas. Ees seisab tugevama väetuse ja saagitõstmise töö, samuti kodukaunistuse töö plaanikindlal alusel. Varemalt on saadud auhindu.

3. Ado Mägi vanatalu Matsirannas. Tüübiline rannaäärne talund, kus juureharimine võimatu tõusva vee tõttu. Ei tegeleta siiski kalapüügiga. Juurerenditud osaga tulundusmaad 28 hekt., sellest põldu ligi 5 hekt., karjamaad 7 h., heinamaad 13 h. ja puhta metsa 3 hekt. Aias õunapuud ei taha kasvada. Põld on 8 väljas, millest 2 heinas, 2 taliviljas, 1 mustkesa (teine külitakse heina järele) 1 oder, 1 kartul ja 1 segavili. Juurvilja kasvatatakse vähe, jõusööta juure ei osteta. Peetakse 8 vähemat maatõugu lehma, 1 mullikas, 2 hobust ja 3 lammast. Kõik hein niidetakse masi-

M. Kuninga uudispõld karjamaal,

mida hinnati tol ajal küll kaugemalt poolt, kuid siin toodud visaduse märgina ajast, mil naabrid kiusasid öösiste aialõhkumistega. Nüüd juba mõeldakse teisiti.

M. Kuninga — Sepa, Kõnnu postitalu.

naga, — tööjoudlus oma 4 inimesega. Ehitusi tehtud ja uuendatakse tarviliselt. Lõbustusi päevauudistega pakub raadio. Ado Mägi oli Uue-Lõve Piimaühingu esimees 1926. — 1934. a. (mil ühineti Valjalaga) ja varem revisj. komisj. liige. On kogu aeg olnud tugevam piimatooja Uue-Lõvel.

4. Karl Kindel'i Männiku asutalu Koiklas. Kohta kasutatud 14 aastat, peremees 64 a. vana. Tulundusmaad 20 hekt., sellest põldu 6 hekt., karjamaad 8 hekt. ja heinamaad 6 hekt. Teenijaid ei peeta, omal 4 tööjoulust inimest. Peetakse 5 lehma, 1 mullik, 2 hobust, 3 lammast ja 3 peekonsiga aastas.

Külvikorras: 1) haljaskesa, 2) talivili, 3) ristikhein, 4) kartul-juurvili-oder, 5) segavili. Heinamaa kultiveerimine päevakorral, et tõsta söödahulka piimakarjale. Ehitustest on korralik eraldi elumaja, laut küüniga, kuivatusaidaga, puhas sealaut köögi ja saunaga ning kelder. Esmajoones on eessihiks kodukaunistusetöö.

5. August Koovi Välja talu Lõõnes. Vana lapi-talu, — krunti pandud 4 a. eest, pisut üle 40 hekt. Põldu juba üle 8 hekt., muidugi haritakse seda veel juure, kuid praegu peatus väetuse pärast. Nõrgad vesiliiva väljad on pandud kasvatama loomasööta. Turvast tarvitatakse mõni aasta isegi üle 40 kantsülla (20—43 kantsülda). Heinamaad on 20 hekt., metsa 3 hekt., karjamaad 7,5 hekt. ja 2,7 hekt. karjakoppel, väetatud superv.-kaali ja turbasõnnikuga. Ristikhein saab 2 kotti superit hektarile. Külvikorras 7 välja: 1) talivili, 2) hein, 3) hein, 4) juurvili, 5) segatis, 6) nisu ja 7) segatis. Pidadisel 8 lehma, vahest kasvuloom, 2 hobust ja palju sigu. Ka kanapidamine on laialdane. Pererkond 4-liikmeline, neist 1 alaline teenija. Hooajal peetakse päevatöölisi. Ehitused praegu segapuised, kavatsusi sel alal on olemas palju. Püsimate energia viib edasi, kuna kergelt ei tule midagi.

A. Koov'i majapidamine on ainuke ja esimene Valjalas, kes normaaltalundite seast ületas meie poolt ülesseatud normi, et tuhat (1.000.—) krooni iga talule piimaraha! Teistele järeletegemine ei ole keelatud, aga paistab olevat raske.

6. Aleksander Mägi Allika talu Matsirannas. Sama tüübiline rannaäärne maa, nagu Ado Mägil (varemalt olnud üks talu). Tööviisid ja tulukus alati olnud pea võrdsed, ainult möödunud aastal juhtumisi 2 lehma vähem peetud sälu ja noorte loomade kasvatamise tõttu. Tulundusmaad 24 hekt., sellest 4,5 h. põldu — 9 väljas. Hooned hiljuti ümberehitatud, uued ja suured. Al-der Mägi on ehitustöötundja ja oli teatavasti ettevõtja Sassi koolimaja ümberehitusetöödel. Peale Jaan Tulk'i haigestumise asus ta Uue-Lõve koorejaama vanema kohale 1935. aastal, kuhu tänavu edasi valiti. Matsiranna kuulub Pihla valda.

7. Johannes Davitson'i Jõgise talu Jõelepääl. Looduslike tingimuste poolest ilus ja hea koht jõe kaldal.

Joh. Mõistliku — Antsu talu Koksis.

Valjala rahakants juba üle 10 aasta

G. Lember'i — Kustu talu Jööris.

Seal asub Piimaühingu ja Valjala veski kontor.

Maa saadud juurelõikena. Ümberkolimise tõttu asustamine alles käsil. Üles on kerkinud omavalmistatud telliskividest elumaja ja karja jaoks laut küniga. Rajatud noor õuna-puuaed paremate uudissortidega Põltsamaalt. Sooheinamaal käimas uudismaa harimine. Turvast läheb umbes 2 ks. aastas. Jahu ja juurvilja alles vähe saanud. Lehmi 3—4. Piimavedu alustati alles paari aasta eest ja ka praegu mitte väga hoogsalt. Loota võib häid tulemusi.

*

Üldiselt paistab, et väiksemad talud on jõudnud end rutem korraldada tulukamaks. Nii on ka näit. Piilu Al-der Davitson'i 15 hekt. suurune majapidamine annud kr. 22.—tulundusmaa hektarilt. Et aga üldsumma ei ulatanud teiste kohta, jäi kirjeldus ära.

Tarvilik oleks niisuguseid tulemusi hinnata preemia maksmisega, mis mõjutaks piima juuresoetamist igas talus. Ja julgelt võiks loota siis, et piimahulk Valjala Piimaühingus lähemal ajal tõuseks ka rekordseks, s. o. 5 miljoni kg. aastas!

Järjekorras toome ka Pärssamaa-Valjala K/kontrollühingu andmetest 6 aasta keskmise, kümne parema karja kohta ühelt lehmalt:

1. G. Nurm	—	piima 3244 kg.	võirasva 116,7 kg.	R ⁰ / ₀ 3,60
2. G. Tamm	„	2718 „	109,2 „	4,02
3. Al. Rüütel	„	2550 „	105,1 „	4,12
4. J. Magus	„	2568 „	102,0 „	4,00
5. Ant. Rüütel	„	2544 „	95,9 „	3,77
6. A. Koov	„	2436 „	94,7 „	3,89
7. V. Anderson	„	2507 „	92,7 „	3,69
8. O. Mäeniit	„	2076 „	80,8 „	3,89
9. G. Magus	„	1943 „	77,1 „	3,97
10. A. Bartels	„	1945 „	71,5 „	3,68

Viimasel ajal näitavad head tõusu ka A. Kindel'i, A. Krull'i ja A. Magus'a karjad.

Siintoodud arvud on võetud pikema aja pealt (6 a. keskmine), et paistaks karja võime ja omadus, mis ei olene üksiku aasta söötmise juhuslikkusest.

Muuseas olgu ka märgitud, et Pärssamaa Kontrollühing asutati ja alustas tööd 1923. aastal. Piir ulatas Kuresaarest Lauguni. Esimene assistent oli Al. Magus. Kontrollitöö vahepeal katkes, kuid alustati uuesti 7 a. eest, kui asus tööle assist. V. Rüütel. Kontrolli all on olnud aja jooksul 58 talu, — praegu 20 talu ja neist püsivalt juba 15 talu. Tööring on praegu peaaegu ainult Valjala Piimaühingu piirides, — väljaspoolt on Kõljala ja Karja koolitalud.

Edaspidi tuleb kontrollitööst osa võtta igal talul, kes vähegi soovib oma karja saagianni võimes selgusele jõuda. Kulu sellejaoks ei ole suur. Juhatusse kuuluvad praegu O. Mäeniit, A. Kindel, A. Rüütel.

On ju praegu elavamaks päevaküsimuseks karjakasvatus ja tõuaretus, sest loodetakse maksimahakkavat suguloomade tarvitamise määrus.

Valjala Põllumeeste Selts.

Valjala Põllumeeste Seltsi maja (endine Koka kōrts).
Üleval nurgas Põllumeeste Seltsi mõtte algataja Joh. Aardam — Koksilt.

Imelikud kokkujuhtumised elus — Koka oli enne suur peatuskoht kirikulkäijate ja muude reisumeeste jaoks. Rahvalaul ütleb: «Kooli Jaen ja Koksi Juku, Saivad ükskord Kokal kokku, Kus nad tühjendasid klaasid, Rahva elust juttu a'asid» jne. Vististi olid seal siis kohtanud kōster Jaan Paas ja Koksi kooliõpetaja J. Aardam. Seal leiti idee ja väljudes J. Aardam astus kaupmees Al-der Kirsch'i juure, kes oli ühtlasi kirikumõisa rentnik, siis hiljem kooliõpet. G. Nurm'e appi kutsudes, asutati Valjala Põllumeeste Selts, kelle omandus on nüüd ka Koka. Kavatsus on teda ümberehitada arsti ehk konsulendi korteriks.

Valjala Põllum. Selts asutati 1899. aastal. Enne sõda oli seltsi tegevus väga hoogne, pea igas kuus peeti koosolek väga mitmekülgsete ja huvitavate kõnede ning loengutega kõigist majapidamises ettetulevatest küsimustest. Olles ainukeseks seltsiks kihelkonnas, tuli täita igasuguseid ülesandeid. Esimene näitemäng Valjalas, „Isaisade viisil“, kanti ette Põllumeeste Seltsi poolt end. Koka teemajas.

Ülesarvamata suure kasu ümbruskonnale on toonud seltsi seemnevilja puhastamise jaam. See asutati juba 1901. aastal. 1907. a. täiendati paremate masinatega, mis sel ajal saadaval oli. 1924. a. ostis selts sorteerimisjaamaks vallalt end. Rahu magasiniaida.

1904. a. asutati kaubaladu liikmetele põllutööriistade muretsemiseks. Rohkesti telliti tuulimasinaid, vedruäkkeid ja sahu. Liikmetele väljaandmiseks muretseti viljapuu-prints, hekslimasin ja soosahku. Sahkadele korraldati prooviküünd. Sagedasti võeti ette viljapuude ühistellimisi Riiast.

Korraldatud kursustest on tähtsamad : 1907. a. 8-nädalane kangakudumise kursus ja esimene põllumajanduslik kursus Saaremaal, 1913. aastal Valjalas, instr. Aro juhatusel. Samal suvel kutsus selts Saaremaale soode ja jõgede loodimiseks ins. Raud'i, kelle tööd kahjuks kaduma on läinud. 1908. a. registreeriti Põllumeeste Seltsi algatusel Valjala Kaubatarvitajate Ühisus, mis töötas 10 aastat. Ühise läbikäik aastas tõusis 7.000 rublani, liikmeid oli 60 ümber. 1912. aastal asutati piimatalituse osakond, millest võrsus praegune Valjala Piimaühing. 1911. a. muretseti sugutäkk 225 rubla eest, mis sel ajal suur raha oli. Laialdase tegevuse tagajärjel ulatasid seltsi kassa läbikäigid aastas 300—550 rublani, 1909. a. oli koguni 774 rubla.

1915. a. hakkas Selts nõutama Saaremaale alalist põllutööinstruktorit. Vahepeal oli asutatud põllumeeste seltsid veel Kuressaare, Põidele, Karja ja Muhusse. Nende ja Tartu Põllum. Keskse seltsi abil, kelle liige Valjala Põllum. Selts oli, saadigi Saaremaale instr. Lauri. Samal aastal

G. Tamm'e - Meltsi talu vaade põllult.

G. Nurm'e elumaja Jursi Tammeväljal.

peeti Valjala Põllum. Seltsi algatusel Vana-Löve ministee-
riumi-koolimajas Saaremaa põllumeeste seltside 2-päevane
kongress.

Seltsimaja mõte on olnud seltsil asutamisest saadik.
Ehituskapitali täiendati järjekindlalt, kuni see ulatas 600
rublani. Raha jäi Venemaale. 1922. a. osteti end. Koka
teemaja, mis varsti ümberehitatakse. Asutati turbaosakond,
millest välja kasvas Valjala Turbaühing. 1936. a. asutati
aiandusring. Viimasel ajal, kus igasugu ühinguid palju ja
nende peakoosolekud järgnevad üksteisele, on põllumeeste
seltsi koosolekuid vähem. Ka on noorte põllumeeste juure-
tulek väga visa. Selle eest töötab Valjala P. S. Sassi Noorte
Ring seda agaramalt. Seltsi esimeheks on olnud algusest
tänapäevani, väljaarvatud mõni aeg Vene sõjaväes — G. Nurm,
olles seltsi eluks ja hingeks. Väga kaua on seltsi kirjatöi-
metajaks olnud G. Tamm.

Tähelepanemisväär on, et seltsi asutamisaegsed liik-
med, nii palju kui neid veel liikumas, alati suure huviga
seltsi koosolekutest osa võtavad.

Jööri-Kõnnu Masinatarvitajate Ühisus.

Ühisuse asutamise mõtte algatas August Kindel, kes koos Georg Lemberiga 1923. a. lõpul hakkasid asja organiseerima. Sel ajal Valjalas veel mootorijõulisi rehepeksugarnituurid ei olnud, ettevõtte oli uus ja esmalt oli pool-dajaid kaunis rohkesti, aga et kardeti kõiksugu ebaõnnestumisi, julgesid esialgu liikmeks jääda ainult 6 talupidajat. Sellegipärast osteti ära Rootsi „Thermaenius'e“ rehepeksugarnituur 10 h. j. mootoriga. Sügisel tuli juure veel 6 liiget, garnituur teenis korralikult ja saadi esialgsest kibedast rahapuudusest üle. 1925. a. algul seati Kiriku külasse Kaubi aita väike veski, mis pärastpoole Kõnnu k. üleviidi. 1926. a. osteti viljapuhastustriiõõr, 1928. a. valmistati kreissaag.

Kuigi vahepeal oli rehepeksugarnituure valda juba mitu toodud, leidis veel tööd külluses, mis pärast 1929. a. osteti veel teine garnituur isesõitja mootor „Mops'iga“. 1930. a. ehitas ühisus Valjalga muretsetud platsile ühekordse veskihoone, osa veski masinaid ehitati selleaegse veski juhataja A. Jalg'i poolt ja töö algas 30 h. j. lokomobiili jõul. Et veskis moodne püüli osakond puudus, ehitati maja 1935. a. suuremaks ja osalt kolmekordseks. Praegu oldakse kibedasti ametis masinate ülesseadmisega, tööga

Jööri-Kõnnu Masinatarv. Ühingu isesõitja

A. Kindel'i juhtimisel, mis ostetud 1929. a. ja kogu aeg rahvale väga meeldiv tööabinõu olnud.

Valjala veski uus hoone.

Ehitatud Jööri-Kõnnu Masinatarvit. Ühingu poolt 1930. ja 1935. aastatel.
Tänavu tehakse suur uuendus jõujaamas ja sisseseades.

tahetakse valmisjõuda 15. juuniks s. a. Jõujaamaks on tellitud Inglismaalt 85 h. j. puugaasi mootor. Niihästi maja kui masinad on ettenähtud viimaste tehniliste nõuete kohaselt ning veski tuleb parematest Saarel. Ettevõtte hingeks on A. Kindel, kes raudse tahtmisega on viinud ühisuse tema praegusele järjele. Juhatus on 1924. a. alates: esimees A. Kindel, kirjatoimetaja G. Lember ja kassahoidja K. Maripuu. Ühisusel on 23 liiget. Valjalas on veel Koksi, Sassi ja Kalli Masinatarvit. ühisused, kes töötavad ainult rehepeksu alal.

August Kindel

Südikam avaliku elu-tegelane Valjalas. Palju teeneid osutanud piimaühingule, vallale ja mitmele seltsile. Asutajaliige ja esimees 1924. a-st Jööri-Kõnnu Masinatarv. Ühingus — Valjala veskis. Pärtsamaa Põllumeeste Konvendi liige. Sihtasutus «Valjala Rahvamaja» esimees.

Valjala Maanaiste Selts.

Valjala Maanaiste Seltsi juhatus.

Ella Koit — kirjatoimetaja, Marie Maripuu — kirjatoim. abi, Salme Paju — endine esinaine, praegu abi ja Minni Kindel — esinaine 1936. ja 1931 a-l.

Valjala Maanaiste Selts asutati 1931. a. Liikmeid oli algul 32, praegu on 60. Juhatusse kuuluvad praegu M. Kindel, S. Paju, E. Koit, H. Vilsaar ja N. Salundi. Varahoidjateks A. Katvel ja K. Ruul.

Selts on püüdnud liikmeskonna huvi tõsta oma eriala vastu oskuslikust küljest käsitöös, üldises kodukaunistuses ja tootluses.

On ju need raskemad alad, millega maaelus perenaistel tuleb tegeleda — õpetust ei saada aga mitte kusa-gilt mujalt. Eriti mahajäänud seisukorras on praegu üldiselt talude toitlustus. Kogu oma kestvuse ajal on selleks korraldatud 5 kõnekoosolekut, 2 aianduse-, 3 käsitöö-, 1 pesupesemise-, 1 sanitaar-, 1 sissekeedu-, 3 keedu-, 1 vorsti-valmistamise- ja 1 küpsiste valmistamise kursus. Korraldatud on veel 5 kõneharjutuse koosolekut, 8 pidu, 10 tee-õhtut ja 2 õppereisu.

Igale talule on hädavajalik virk ja asjatundlik perenaine, siis võiks loota, et need muutuvad tõeliseks koduks, kus hää ja armas tööd teha, süüa ja puhata. Valjala maanaiste nimel soovitame meie eriala tähtsust teadmiseks võtta kõige laiemas ulatuses.

Juhatus.

Valjala ühiskauplus.

Valjala ühiskauplus asutati 1933. a. kevadel. Asutamiseaastal oli ühiskauplusel 25 liiget. Esimeses juhatuses olid: Johan Männa, Henn Niit ja Mihkel Varvas. Ärijuhiks on senini olnud Feodor Jalg, raamatupidajaks Otto Katvel. Kaks aastat ühiskauplus asus üüriruumes, aga kolmandal aastal ehitati juba omale maja. Järgmisel aastal ehitati juure veel laoruum.

Ühiskauplus alustas tegevust väikse kapitaliga võrdlemisi kitsastes oludes.

Esimesel aastal suudeti läbimüüa ainult 15988 krooni eest kaupa. Läbimüük on tõusnud aasta-aastalt. Viimasel aastal ulatab juba 77843 kroonini.

Valjala ühiskaupluse hooned.

Ehitatud 1934. ja 1935. a.

Feodor Jalg

Varemalt agar tegelane seltskonnas.
K. L. Valjala kompanii päalik 1926—
36. a. Valjala ühiskaupluse asutaja
1933. a. ja ärijuht algusest peale.

Nelja aasta jooksul on liikmete arv kasvanud 25-lt—
76-ni.

Praegusse juhatusse kuuluvad: Juhan Ots, Jaan Suur-
saar ja Mihkel Varvas, revisjonikomisjoni koosseisu Oskar
Mäeniit, Vassili Rüütel ja Karl Oot.

Valjala Vabatahtlik Tuletõrje Ühing.

Ühing asutatud 1928. aastal. Liikmete arv on kõiku-
nud 30—60-ni. Asutamisest peale on hooti energiliselt kaasa
töötanud paljud tuntud tegelased nagu: Ed. Rettau, Jaan
Bartels, M. Kuning, F. Jalg, A. Tamtik, A. Liik, O. Nau,
O. Sarapuu, A. Piip, O. Tuus j. t. Praegune juhatus: esi-
mees O. Nau, kirjatoimet. A. Piip, laekur A. Liik ja vara-
hoidja A. Priske. Eelmisel aastal sai peameheks valitud
Ed. Paiste, kes uue muudetud põhikirja järele kuulub bri-
gaadiülema määramisele.

Ühingul on praegu 3 käsipritsi: üks Valjalas, teine
Sassi kooli juures ja kolmas Kallemäel. Korraldus on
tehtud küladesse muretseda umbes 50 signaalpasunat ja
Kindlustusseltsilt käsutusse võetud 20 hüdropulti.

Vald on jaotatud viide jaoskonda, kus uue põhikirja
kohaselt tulevad korraldada tuletõrjekogud. Need on:
1) Valjala, 2) Sassi, 3) Tõnija, 4) Kallemäe ja 5) Haeska.
Lähemas tulevikus saavad Tõnija ja Haeska pritsid. Ka-
vatsus on veel Kõndu abijaoskond (kogu) luua, kuhu pritsi

muretsemiseks Jööri-Kõnnu Masinatarv. Ühing määras toetuseks 100 krooni. Telefonivõrgu tihenemisega tuli suur hõlbustus tuletõrje tegevuses. Püütakse abistada — kus vähegi vajalik.

Lõõne-Haeska Veeühing.

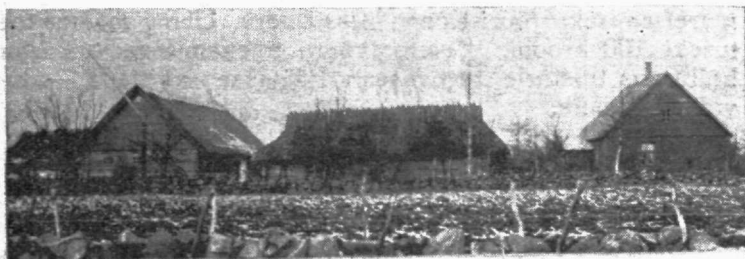
Ühingu kuivenduse maa-ala ulatub Haeska asundusest Kaislepa jõeni. Tööga oldakse varsti lõpule jõudmas, kui 20.000-kroonise töökava eelarvesse saab veel 2.000 kr. toetust. Lõõne-Haeska V.-ü. peakraav kuulub suurde riiklikku magistraali, mis saadab oma vee Siiksaare lahte. Tehud töö korrashoiuks võib ühing nõuda 3⁰/₀ eelarve kulust. Seni on liikmed kõik oma kohused ühingu vastu täitnud.

Juhatusse kuuluvad: esimees M. Kuning, asjaajaja A. Kivi (Reekülas), laekur U. Kuusberg-Kullend, liikmed A. Veske ja K. Oot. Tööjuhataja Al. Mets. Kuivenduspiirkonna alamjooksul on juba käimas hoogne uudismaade harimine. Ka ülemjooksul on alustatud vastavaid eeltöid.

Kogula Vastastiku Kinnitusselts.

Asutatud 1897. aastal 189 liikme algatusel. 40 aasta jooksul on hulga isikute juhtimisel kogunud oma liikmeks 670 majapidajat. Seltsi eesmärk — tuleõnnetuse korral kahju tasumine — on siiaajani täidetud raskusteta ja praegune rahaline seisukord on seltsil rahuldav. Selle aja jooksul on seltsil tulnud tasuda 43 hoone väärtus. Kõige arurikkam kahjude poolest on 1936. aasta: tervelt 4 tulekahju juhtumit. Terve Valjala valla maa-ala kohta ei ole see siiski liig kohutav. Ülemaalsed suured kindlustusseltsid, kellel 100 korda suuremad kindlustused, loevad selle seisukorra väga heaks endaga võrreldes.

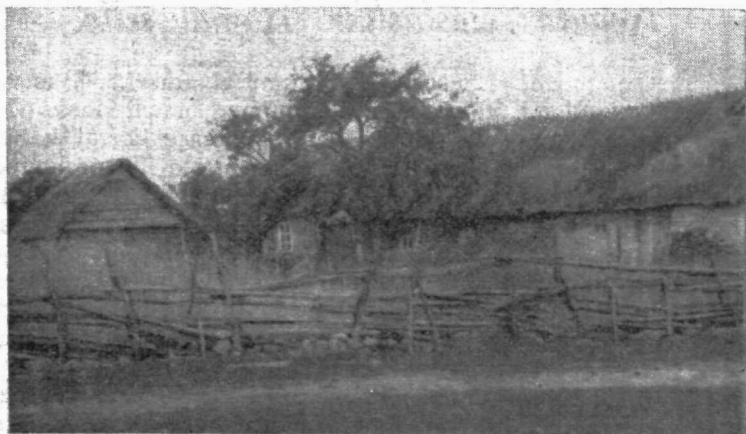
Seltsi põhikiri, mis mitmel korral on uuesti registreeritud, tuleb uue kindlustusseaduse maksmapanemise tõttu muutmisele 1937. aastal. On loota, et majaomanikud asja tõsidusest aru saama hakates oma hooned kindlustavad vähegi kohase summa peale, mis praegu mitmes külas on naeruväärt tagasihoidlikult ülesantud. Praeguse 55 miljoni sendilise kindlustussumma asemel saaks siis kindlasti 100

Joh. Männa — Männamäe talu,
kus asub juba kauemat aega Kinnitusseltsi asjaajamine.

miljoni eest kindlustusi, mille tõttu tasumaksmine õnnetuse puhul kergemaks ruutuks. Kinnitusseltsi esimene juhatuse esimees oli Ado Sepp Koksist ja kaua aega on see selts ka Koksi küla meeste juhtida olnud, olles esimeesteks ja kirjatöimetajaks. Praeguses seltsi juhatuses : esimees Johan Männa, juhatuseliikmed Joann Ots ja Viktor Eero.

Johan Männa.

Haeska koolimaja.

Vanuselt üle 100 aasta. On alles olemas algusklassi ruum (6×10 jalga), millele hiljem kolm korda juurehitust tehtud. On kavatsus valla poolt uus maja ehitada uuele koolikrundile mõisatee pöörul.

Haeska vanadekodu

end. Haeska mõisas.

Turbaasjandus Valjalas.

Valjala asub kahe turbaraba vahel. Seni on tarvitatud ainult alusturvast, kuna kütteks on jätkunud vabalt puid. Edaspidi ehk tõuseb ka vajadus küttesturba järele, mis peaks küll olema pressitud, eriti tööstuse tarbeks.

Haeskas töötavad paljud eraviisil, kuna suur osa läheb laiali Valjala Põllumajandusl. Ühingu poolt renditud maalalt, mida ligi 10 hekt. ja osade viisi välja jagatud 92 liikmele. Turvast võetakse umbes 100—300 kantsülda aastas. Haeska rabas on lähestikku mitu teist turbaühingut ja era renditud maatükkisid. Vaadates Haeska „Sammlikule,“ paistab küünisid, nagu mõnes provintsilinnas majasid. Turvast valgub sealt kaugele keskmaale ja linna poole.

Vanem on Valjala Turbaühisus, mis asutati 1924. a. Praegu 102 liiget 9 hekt. maaga Koigi rabas Pika järve ääres. Turvast lõigatakse umbes 300—500 kantsülda aastas. Varemalt töötati ühisuse arvel, nüüd aga töötatakse iga liikme oma algatusel. Juurepääs hobusega on siia ainult talvel.

Mitte väga kaugel n. n. „Naiste järve“ ääres asub Tõnija Põllumajand. Ühingu turbamaa, kus aastane toodang peaaegu sama suur nagu eelmistes. Igal pool on juba palju küünisid veo kergenduseks.

Valjala vald.

Valla nimi muudeti praeguseks endisele Kogula asemele. Suuruselt pisut alla 200 ruutkilomeetri. Elanikke viimase rahvaloenduse andmetel 3616, seega arvult kolmas vald Saaremaal. Kui aga kinnitatakse ametlikult Võrsna küla ületulek Valjala külge, siis tõuseb esimesele kohale. Nimestiku järele külasid 36, üksikmajapidamisi 861. Hääleõiguslikke elanikke 2216. Puhtakasu rublasid lasub valla piires 34.073.37, kuna maksu- ja teedekohustuse alla kuulub umbes 32.000. Klassiteid umbes 25 klm. riigi korrashoiul ja üle 80 klm. rahva korrashoiul. Viimast tuleb 2,5 meetrit puhtakasurublale.

Valla kulutuste arve seisis mitu viimast aastat 12.500 krooni piirides, kuid tänavuses eelarves tõsteti üle 16.000 krooni. Juuretõus oli vajalik ametite arvu, palkade, kütte ja Uue-Lõve koolimaja ehitussumma tõstmise tõttu. Kavatus on tänavu alustada Kallemäel uue moodsa kahekordse tsementkivist koolimaja ehitamist, mis läheb maksma üle 30.000 krooni. Pika otsimise järele, mis kestis üle 10-ne aasta, on leitud koht J. Sepp'a krundil, Nurme tee pöörul ja maksis tüseda summa. Isikumaksud püsisid seni 2 ja 5 kr. nais- ja meeskodanikelt, tänavu tõsteti 3 ja 6 kroonile.

Volikogusse kuuluvad praegu: I rühmas: A. Ots, A. Lätt, A. Mägi, M. Varvas, K. Nau, V. Katvel, Al. Sirkel, K. Peetvak, A. Kald, Ed. Koit, O. Välja, A. Kindel, A. Liik ja O. Reino. II rühmas: J. Mets, A. Tambur,

Valjala maalinn.

Vanus umbes 1000 aastat.

Valjala vallamaja, postiagentuur ja telefoni keskjaam.

Maja on endine kihelkonnakoolimaja. Vald kolis siia 1931. a.

A. Maripuu, Ed. Rettau, Al. Leppik, O. Mäeniit, Ed. Paiste, Ed. Mäeorg, Al. Rüütel ja V. Kuusk.

Vallavalitsuse liikmeiks on 1930. aastast : vallavanem Aug. Ots, I abi Joh. Mets ja II abi Ed. Koit. Revisjonikomisjon samast ajast : M. Varvas, A. Kindel ja Ed. Mäeorg. Valla hoolekandekohtu koosseisus : esimees M. Varvas, liikmed J. Pärn, A. Tambur ja G. Kaunis, sekretär O. Tuus. Vallasekretäriks 1932. a-st Henn Niit, kes üht-

August Ots

Vallavanem 1930. a-st. Paljude komisjonide juhataja ja tegev seltsides. Valjala kog. nõukogu esimees 1931. a-st. Pärsamaa Põllumeeste Konvendi senine esimees.

Johan Toomann- Toomeväli

Endine kauaaegne Kogula vallavanem (kokku 15 aastat), kes töötanud kolme valla vormi ajal ja näeb nüüd ka Valjala valla. Oma 75-da aasta sünnipäeva võib pühitseda 31. juulil 1937. aastal. (Lähemalt raamatus «Valjala avalikuelu tegelased».)

lasi postiagentuuri juhataja ja perekonnaseisumetnik. 1936. aasta suvel seati vallamajasse telefoni keskjaam 28 abonentiga. Eelmine sekretär J. Raun lahkus surma läbi. Samuti on surnud eelmine energiline vallavanem Ado Iljas.

Valjala kirik vana torniga ja endine tee.

Arsti ja apteegi ajutised ruumid kiriku härberis.

Kirik uue torniga, mis ehitatud 1922. a. sügisel pikse läbi ärapõlenud puu-osa asemele. Valjala kiriku omapäraks loetakse tema paaris aknaid, idapoolset juurehitust ja torni asukohta teises otsas kõrval. Pealegi on ta kõige vanem kirik Saaremaal.

Valjala rahvamaja.

Rahvamaja küsimus olevat ka sama vana, nagu muu ühistegevus. Töötati kahes grupis ühise sihi saavutamiseks. Põllumeeste Seltsil oli omal ajal kogutud 600 rubla vene raha, mis kadus väärtuses ja K. E. S-si Valjala Haruselts rühkis jõudsalt vastava summa kogumiseks. Andmeid pole praegu käepärast selle summa suuruse kohta, mis samuti hukkus. Räägitakse, et sõja eel viimase basaari heaks korjatud asjadki olevat jäljetult kadunud.

Iseseisvuse algusega asuti uuesti tööle samas sihis, kuid kogumisejõud on olnud väga aeglane. Tõuseb ju vahepeal igasuguseid muid hädalisi vajadusi.

Kogemuste põhjal jõuti lõpuks otsusele, et ükski selts ei jõua sarnast ehitust omal algatusel läbi viia, eriti ka Noorte Ühing „Laine,“ kellel küll kõige rohkem elavust ja seni ka kõige suurema summa selleks välja pannud. Kutsuti selleks välja kõik Valjala majanduslikud seltsid,

kes seni jõudumööda on määranud rahalisi toetusi ja 1936. a. asutati Sihtasutus „Valjala Rahvamaja.“ Ka vald võtab osa igal aastal eelarve korras määratud summaga. Sellega on uus alus pandud ja käimas eeltööd, et alustada lähemal ajal suure hoone püstitamist Valjala keskusse, mis peaks tõusma rahva vaimliste vajaduste rahuldajaks ja millele iga valjalane võiks näidata uhkustundega.

Valjala orkester — keskel X juht O. Kaasik.

Asukoht on kindlaks määratud, vastav plaan valmistatud, kena summa töö alustamiseks ka olemas, kuid juure läheb veel vaja palju. On võimalik teha ka laenu, kuid kõige suurem lootus on rahva toetuste ja annetuste peale seltside kaudu, kes ühtlasi oleksid ka maja kasutajateks. Sihtasutuse juhatusse kuuluvad praegu: A. Kindel — esimees, O. Mäeniit — laekur ja H. Niit — kirjatoimetaja.

Vana-Lõve kool.

1. märtsil 1898. aastal avati Vana-Lõve 2-he klassiline ministeeriumikool, mis Eesti riigi ajal muudeti algkooliks. Koolijuhatajaks algusest praeguseni on G. Nurm. Kool töötas 1^{1/2} aastat Valjalas üürikorteris, kuni Vana-Lõve ja Kogula valla ühendamise järele Vana-Lõve vallamaja ruumid vabanesid ja kool nendesse asus. Kool oli ümbruskonnas paremaks kooliks ja vanemad saatsid oma ärksamad lapsed suurel arvul sinna õppima, nii et ruumipuudus end tunda andis. 1912. a. ehitati koolile klassiruumide tarvis uus ruumikas maja juure.

Vana-Lõve omaaegse ministeeriumikooli maja, mis praeguse seisukorrani ehitati valla kulul, kuna ministeeriumi toetus — 1000 rubla — jäi kasutamata. Vana-Lõve kool oli omal ajal kogu idapoolse Saaremaa jaoks kõrgem kool, mille asemele vajaksime praegu juba keskkooli.

Uue-Lõve algkool.

Endine mõisahoone.

Kooliõpetajateks on selles ligi 40 aasta jooksul olnud : M. Meos — praegune Virumaa koolinõunik, J. Roots — Tartus õpetajaks, J. Neggo — praegu Pariisis, Martson — praegu Rakveres, E. Lember — Mustjalas, J. Paol, R. Paas, M. Kommel, H. Arbeiter, K. Magus — surnud, E. Leetus, J. Vahter — surnud, A. Varvas — praegu kolonel, L. Nass, Al. Mihkelson, T. Vapper, J. Tarkpea, A. Sirp, V. Sarv, B. Pooker, N. Aleksandrova. Täiendusklassis : E. Mür ja A. Sillenber.

Õpilaste arv selle aja jooksul ulatab ligi tuhandeni. Nendest on 2-klassilise ministeeriumikooli lõpetanud 70 õpilast, 4-klassilise algkooli lõputunnistuse saanud 144 ja 6-kl. lõputunnistuse saanud 163 õpilast.

Suur hulk õpilastest on oma kodukohtadesse jäänud. Mitmed on edasiõppides omale õpetaja kutse omandanud. Teised mitmesugustes koolides oma õppimist jatkanud. Mõned ka ülikooli lõpetamiseni jõudnud ja seisavad kõrgetes riigi- ja sõjaväeametites.

Et koolist läbikäinud õpilased väga suures enamuses ausateks töökateks kodanikkudeks on kasvanud, siis paistab, et kool on oma ülesannet katsunud jõudu mööda täita.

G. Nurm.

Lõõne 6-kl. algkool.
Endises Lõõne mõisas.

Sassi 6-kl. algkool.
Ülakorral juureehitus mõisahoonetele.

Ülemaakondlike üld- ja kutsekoole on lõpetanud järgm. Valjala v. päritoluga isikud :

Karja Kodumajanduskooli 1929—1936 :

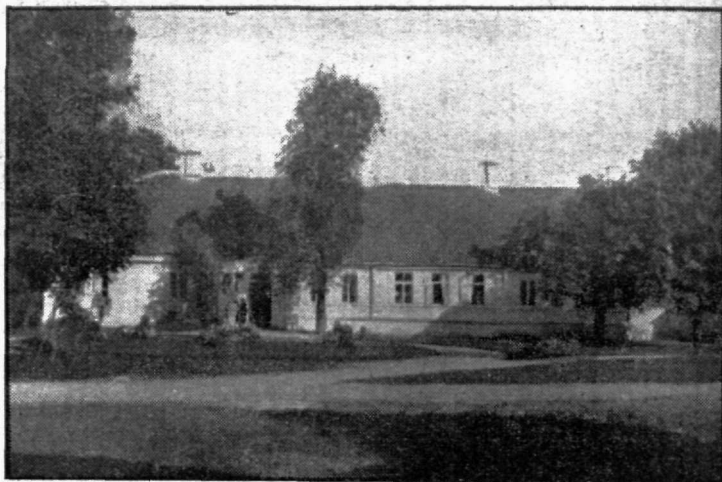
1. Paju Salme, 2. Maripuu Marie, 3. Ellik Gertrud, 4. Kiik Ruth, 5. Mõistlik Alma, 6. Tambur (Kaubi) Lidia, 7. Piipu Olga, 8. Lätt Armilde.

Kõljala Põllutöökooli 1921—1936 :

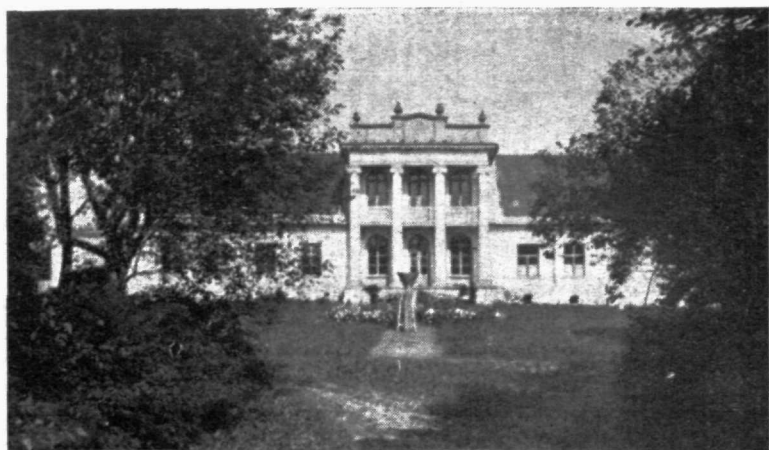
1. Mäeniit Oskar, 2. Lillo (Varvas) Jenny, 3. Rüütel Vassili, 4. Kindel Ella, 5. Pukk Lisete, 6. Adfeldt Johanna, 7. Anupõld Volodja, 8. Eero Emilie, 9. Koit Gustav, 10. Alas Vilhelmine, 11. Kindlam Anna, 12. Tambur Theod., 13. Kiik Gustav, 14. Leedo Hilda, 15. Pitk (Tutk) Elli, 16. Maripuu Valli, 17. Koppel Al-der, 18. Pett-Lainevool Elvine, 19. Kaubi Edgar.

Kuressaare Tööstuskooli 1926—1936 :

1. Põlluäär Bernhard, 2. Aun Al-der, 3. Pukk Viktor, 4. Adfeldt Arseni, 5. Rand Johannes, 6. Kuusküll August, 7. Kesküla August, 8. Sepp Oskar, 9. Aun August, 10. Piip Voldemar, 11. Vilsar August, 12. Reino Arnold, 13. Haak Johannes.

Karja Kodumajanduskool.

Kõljala Põllutöökool.

Merikooli lõpetajate

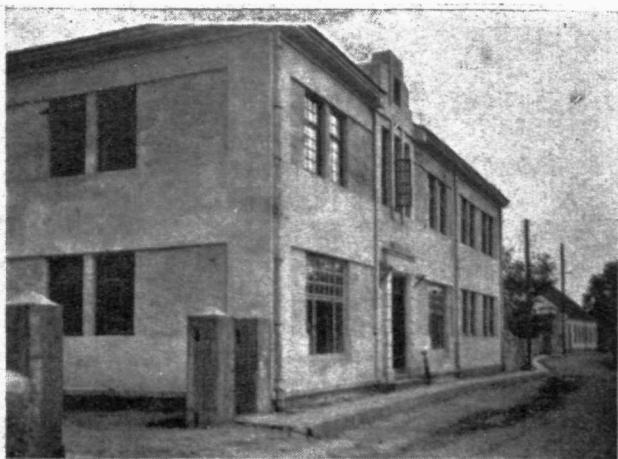
kohta puuduvad andmed, kuid õppinud on sääl paljud.

Veneaegse linnakooli lõpetasid :

1. Kald Hartvig — surnud, 2. Tambur Ado, 3. Pärn Johannes, 4. Nõmm Eduard, 5. Mihkelson Al-der, 6. Varvas Al-der, 7. Tõnisots Al-der — surnud, 8. Ots Joann, 9. Kald Karl.

Saaremaa Ühisgümnaasiumi 1921—1934 :

1. Tamm Voldemar, 2. Tamm Paul (Ameerikas kad.), 3. Kald Nelli, 4. Kirs Evi, 5. Reinfeldt Alide, 6. Lahke Al-der — surnud, 7. Krull Helmi, 8. Adfeldt Heimar, 9. Põldemaa Friedrich, 10. Vaher Oskar, 11. Rand August, 12. Raev Ella, 13. Raev Linda, 14. Koit Ernst — üliõpil., Eksternina on lõpetanud Hilda Leedo — üliõpil., Tallinnas õppursõdurina Villem Paas, Tallinna tehnikumi Otto Ellik. Varemalt Vene ajal Reinhold ja Arnold Paas'id. Neist Arnold Paas on lõpetanud ülikooli majandusteaduskonna ja Villem Paas matemaatikateaduskonna.

Kuressaare Tööstuskool.

Kuressaare Merikool.

- VALJALA -
 ja ümbrus.
 1:100000.

Jingimärgid.

- Meierei
- Koorejaam
- △ Kool
- ⊕ Vallavalitsus
- ⊞ Post-telegraaf
- I klassi maantee
- II klassi maantee
- III klassi maantee

30. —

EESTI RAHVUSRAAMATUKOGU

2-99-04305